

www.e-rara.ch

T. Livii Ab Urbe Condita Libri

Livius, Titus

Berolini, M D CCCXXIX.-M DCCCXXX

Zentralbibliothek Zürich

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-104664>

Liber VIII.

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

beios creari, quae si omnia concessa sunt plebi, apparet haud parvas vires defectiōnem habuisse. alii annalibus proditum est, neque dictatorem Valerium dictum, sed per consules omnem rem actam; neque antequam Romam veniretur, sed Romae eam multitudinem coniuratorum ad arma consternatam esse, nec in T. Quintii villam sed in aedes C. Manlii docte impetum factum, eumque a coniuratis comprehensum, ut dux fieret; inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedissee, nec abducibus mentionem concordiae ortam, sed repente, cum in aciem armati exercitus processissent, salutationem factam, et permixtos dextras iungere ac complecti inter se lacrimantes milites coepisse, coactosque consules, cum viderent aversos a dimicatione militum animos, rettulisse ad patres de concordia reconcilianda. adeo nihil praeterquam seditionem fuisse eamque compositam, inter antiquos rerum auctores constat.

Et huius fama seditionis leti susceptum cum Samnitibus grave bellum aliquot populos ab Romana societate avertit; et praeter Latinorum infidum iam diu foedus, Privernates etiam Norbam atque Setia, finitimas colonias Romanas, incursione subita depopulati sunt.

g) Similiter ad arma consternari inf. XXI, 24.; in fugam consternari X, 43. XXXVIII, 46.

LIBER VIII.

EPITOME. Latini cum Campanis defecere, et missis legatis ad senatum condicionem tulerunt, ut si pacem habere vellent, alterum ex Latinis consulem facerent, qua legatione perlata praetor eorum Annius de Capitolio ita lapsus est ut exanimaretur. T. Manlius consul filium, quod contra edictum adversus Latinos quamvis prospere pugnasset, securi percussit. laborantibus in acie Romanis, P. Decius tunc consul cum Manlio devovit se pro exercitu; et concitato equo cum in medios

hostes se intulisset, interfectus morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in urbem reverso nemo ex iuventute obviam processit. Minucia virgo Vestalis incesti damnata est. Ausonibus victis, in oppidum ex iis captum Cales colonia deducta est. item Fregellae colonia deductae sunt. veneficium complurium matronarum deprehensum est; ex quibus plurimae statim epotis medicaminibus perierunt. lex de veneficio tunc primum constituta est. Privernatibus, cum rebellassent, victis civitas data est. Palaepolitani bello et obsidione victi in deditionem venerunt. Q. Publilio, qui eos obsederat, primo et imperium prolatum et proconsuli decretus triumphus. plebs nexu liberata est propter L. Papirii creditoris libidinem, qui C. Publilio debitori suo stuprum inferre voluerat. cum L. Papirius dictator reversus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendae invitatus contra edictum eius prospere adversus Samnites pugnavit. ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur, Fabius Romanus profugit; et cum causa parum proficeret, populi precibus donatus est. res praeterea contra Samnites prospere gestas continet.

a. U. c. 414.

Iam consules erant C. Plautius secundum L. Aemilius Mamercinus, cum Setini Norbanique Romam nuntii defectionis Privernatium cum querimoniis acceptae cladis venerunt. Volscorum item exercitum, duce Antiati populo, consedis ad Satricum allatum est. utrumque bellum Plautio sorte venit. prius ad Privernum profectus extemplo acie conflixit. haud magno certamine devicti hostes; oppidum captum redditumque Privernatibus, praesidio valido imposito; agri partes duae ademptae. inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna utrinque caede atrox praelium fuit; et cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi in posterum diem praelium parant. Volscis recentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam

a) I. e. contigit, evenit, obvenit. Justin. XIII, 4. Ptolemaeo Aegyptus sorte venit. Liv. inf. XLIV, 17. Itaque designatos extemplo sortiri placuit provincias, ut, utri Macedonia consuli, cuique praetori classis venisset, sciretur.

idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro victis Antium agmine trepido, sauciis ac parte impedimentorum relicta, abierunt, armorum magna vis tum inter caesa corpora hostium tum in castris inventa est. ea Luae matri^b dare se consul dixit; finesque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus.

Alteri consuli Aemilio ingresso Sabellum agrum non castra Samnitium, non legiones usquam oppositae. ferro ignique vastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt, a quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis pacem sibi ab Romanis bellique ius adversus Sidicinos petierunt, quae se eo iustius petere, quod et in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non adversis ut Campani, venissent, et adversus Sidicinos sumerent arma suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos, qui nec ut Samnites in pace amicitiam, nec ut Campani auxilium in bello petissent, nec in fide populi Romani nec in ditione essent. cum de postulatis Samnitium Ti. 2
Aemilius praetor senatum consulisset, reddendumque his foedus patres censuissent, praetor Samnitibus respondit nec quo minus perpetua cum eis amicitia esset, per populum Romanum stetisse^c; nec contradicō quin, quoniam ipsos belli culpa sua contracti taedium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. quod ad Sidicinos attineat, nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit. foedere iecto cum domum revertissent, extemplo inde exercitus Romanus deductus, annuo stipendio et trium mensum^d frumento accepto, quod pepigerat consul, ut tempus indutiis daret, quoad legati redissent.

Samnites copiis iisdem, quibus usi adversus Romanum bellum² fuerant, contra Sidicinos profecti haud in dubia spe erant mature urbis hostium potiundae. tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos coepta fieri est; deinde postquam patres ut seram eam ultimaque tan-

2) bellum expungit Dukerus.

b) Cf. inf. XLV, 33. init. c) Vid. inf. XXIV, 17. not. q. sup. VI, 33. not. w. d) Cf. sup. III, 24. not. i.

a. U. c. 414.

dem necessitate expressam aspernabantur, ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est, ne Campani quidem (adeo iniuriae Samnitium quam beneficii Romanorum memoria praesentior erat) his se armis abstinere, ex his tot populis unus^e ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus plus populationibus quam praeliis cladium fecit, et quanquam superiores certaminibus Latini erant, haud inviti, ne saepius dimicandum foret, agro hostium excessere, id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi; qui cum adissent senatum, conquesti eadem se foederatos pati quae hostes essent passi, precibus infimis^f petiere ut satis ducerent Romani victoriam^g, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent; ne vinci etiam se ab ignavissimis populis sinerent. Latinos Campanosque, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio^h arcerent Samniti agro, sin imperium abnuerent, armis coercerent, adversus haec responsum anceps datum, quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse, timebantque ne arguendo; abalienarent. Campanorum aliam condicionem esse, qui non foedere sed per deditionem in fidem venissent: itaque Campanos, seu velint, seu nolint, quieturos, in foedere Latino nihil esse quo bellare, cum quibus ipsi velint, prohibeantur.

- 3 quod responsum sicut dubios Samnites quidnam facturum Romanum censerent dimisit, ita Campanos metu abalienavit, Latinos, velut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit, itaque per speciem adversus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occulte Romanum coquebant^k bellum. huic quoque adversus serva-

^e) Hoc loco unus exercitus, ut opponatur praecedenti ex his tot populis. DRAKENB. Sup. tamen VII, 34. not. a. idem aliter de hoc loco sentire visus est. ^f) Cf. inf. XXIX, 30. not. z. ^g) Ut satis haberent victoriam, ut contenti essent eo, quod victoriam ex Campano Sidicinoque hoste iamiam reportandam (vid. sup. VII, 31. et seqq.) Samnitibus quasi ex manibus eripuissent. ^h) Vid. sup. I, 51. not. a. ⁱ) Aperiendo, prodendo, indicando, in potestate sua Latinos iam non esse. ^k) Vid. sup. III, 36. not. q.

tores suos bello Campanus aderat, sed quanquam omnia de industria celabantur, priusque quam moverentur Romani tolli ab tergo Samnitum hostem volebant, tamen per quosdam privatis hospitibus necessitudinibusque coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt, iussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius novi consules adversus tantam molem belli crearentur, religio incessit; ab eis quorum imminutum imperium esset comitia haberi: itaque interregnum initum, duo interreges fuere, M. Valerius ac M. Fabius. creavit¹⁾ consules T. Manium Torquatum tertium, P. Decium Murem.

Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classem appulisse constat; quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos pervenisset. eadem aetas rerum magni^m Alexandri est, quem sorore huius ortum in alio tractu orbis, invictum bellis iuvenem, fortuna morbo exstinxit.

Ceterum Romani, etsi defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat, tamen tanquam de Samnitibus, non de se curam agerent, decem principes Latinorum Romam evocaverunt, quibus imperarent quae vellent. praetores tum duos Latium habebat, L. Annum Setinum et L. Numisium Circeiensem, ambo ex coloniis Romanis; per quos, praeter Signiam Velitrasque et ipsas colonias Romanas, Volsci etiam excitati ad arma erant. eos nominatim evocari placuit. haud cuiquam dubium erat super qua re accirentur. itaque concilio prius habito praetores quam Romam proficiscerentur, evocatos se ab senatu docent Romano, et quae actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt. cum aliud alii censerent, tum Annius, "quamquam ipse ego rettuli quid responderi placeret, tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror quid agendum nobis quam quid loquendum sit. facile erit, explicatis consiliis, accommodare rebus verba. nam

1) Videlicet, posteriori interrex Fabius. GEL. m) Cf. sup. I, 12, not. h. II, 22, not. s. VI, 23, not. z.

a. U. c. 415.

si etiam nunc sub umbra^a foederis aequi^o servitutem pati possumus^p; quid abest quin^r prōditis Sidicinis non Romanorum solum sed Samnitium quoque dicto pareamus; respondeamusque Romanis nos; ubi innuerint, posituros arma? sin autem tandem libertatis desiderium remordet animos; si foedus est, si societas aequati^q iuris est; si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat; nunc gloriari licet; si socialis illis exercitus is est quo adiuncto duplicent vires suas, quem secernere ab se consules bellis propriis ponendis sumendisque nolint, cur non omnia aequantur? cur non alter ab Latinis consul datur? ubi pars virium, ibi et imperii pars est? est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum^r, quippe concedentibus Romanis caput Latii esse, sed ut amplum videri posset, diuturna patientia fecimus. atqui si quando unquam consociandi imperii, usurpandae libertatis tempus optastis, en hoc tempus adest, et virtute vestra^o et deum benignitate vobis datum. tentastis patientiam negando militem. quis dubitat exarsisse eos, cum plus ducentorum annorum morem solveremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus. qui ne nostrorum quidem finium nobis per nos tendorum ius antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos descisse, exercitus nos parare adversus Samnites foederatos suos audierunt, nec moverunt se ab urbe. unde haec illis tanta mode-

5) possimus optimi. 4) aequati Gr: codices aequatio.

n) Sub vana specie. Cf. sup. V, 18. not. d. o) Vid. sup. VI, 28. not. f. VII, 30. not. u. p) Si pati possumus est: si vere fieri potest, ut patiamur; si possimus contra: si cogitare licet, fieri posse, ut patiamur. Si enim cum indicativo iunctum ponit, quod vere fieri potest, cum coniunctivo iunctum, quod fieri posse, cogitare licet. q) Falsa definitio societatis: multi enim obnoxia pace et impari foedere in societatem veniebant. Putem, non de quavis societate, sed proprie de illa, quae Latinis erat data, extulisse haec verba Livium, scripsisseque: si societas aequati iuris est, nempe nobis cum Romanis. Gronov. r) Vid. sup. V, 30. not. f. s) Cf. inf. XXXIII, 38. not. g. sup. III, 71. not. c.

stia nisi a conscientia virium et nostrarum et suarum? idoneos auctores habeo querentibus de nobis Samnitibus ita responsum ab senatu Romano esse, ut facile apparet ne ipsos quidem iam postulare ut Latium sub Romano imperio sit, usurpate modo postulando eo quod illi vobis taciti concedunt, si quem hoc metus dicere prohibet, en ego ipse, audiente non populo Romano modo senatuque, sed Iove ipso qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, ut si nos in foedere ac societate esse velint, consulem alterum ab nobis senatusque partem accipiant." haec ferociter non suadenti solum sed pollicenti clamore et assensu omnes permiserunt, ut ageret diceretque quae e re publica nominis Latini fideque sua viderentur, ubi est Romam ventum, in Capitolio eis senatus datus est. ibi eum T. Manlius consul egisset cum eis ex auctoritate patrum ne Samnitibus foederatis bellum inferrent, Annius tanquam victor armis Capitolium cepisset, non legatus iure gentium tutus loqueretur, "tempus erat" inquit, "T. Manli vosque patres conscripti, tandem iam vos nobiscum nihil pro imperio agere, cum florentissimum deum benignitate nunc Latium armis virisque, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campanisque sociis, nunc etiam Volscis adiunctis, videretis; colonias quoque vestras Latinum Romano praetulisse imperium. sed quoniam vos regno impotenti finem ut imponatis non inducitis in animum, nos quanquam armis possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamen hoc dabimus ut condiciones pacis feramus aequas utrisque, quoniam vires quoque aequari diis immortalibus placuit. consulem alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet; senatus partem aequam ex utraque gente esse; unum populum, unam rem publicam fieri; et ut imperii eadem sedes sit idemque omnibus nomen, quo-

1) Vid. sup. III, 17. not. q. u) H. e. Annio et Numisio. Gronov. Decem principibus Romam evocatis, inter quos Annius et Numisius nominatim acciti erant. Drakenb. v) Vid. sup. 2. not. h. w) Cf. sup. VII, 39. not. h. 41. not. d. x) Vid. sup. VII, 40. not. s. y) Cf. sup. III, 44. not. y.

a. U. c. 415.

niam ab altera utra parte concedi necesse est, quod utrisque bene vertat, sit haec sane patria potior^z, et Romani omnes vocemur." forte ita accidit ut parem ferociae huius et Romani consulem T. Manlium haberent; qui adeo non tenuit iram ut, si tanta dementia patres conscriptos cepisset ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in senatum venturum se esse palam diceret, et quemcunque in curia Latinum vidisset, sua^a manu interempturum. et conversus ad simulacrum Iovis "audi, Iuppiter, haec scelera," inquit; "audite, Ius Fasque. peregrinos consules et peregrinum senatum in tuo, Iuppiter, augurato templo, captus atque ipse oppressus, visurus es? haecine foedera Tullus Romanus rex cum Albanis, patribus vestris, Latini, haec L. Tarquinius vobiscum postea fecit? non venit in mentem pugna apud Regillum lacum^b? adeo et cladum veterum vestrarum et beneficiorum nostrorum erga vos 6 obliti estis?" cum consulis vocem subsecuta patrum indignatio esset, proditur memoriae adversus crebram implorationem deum, quos testes foederum saepius invocabant consules, vocem Annii spernentis numina Iovis Romani auditam. certe cum commotus ira se ab vestibulo templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite graviter offenso, impactus imo ita est saxo ut sopiretur^c. exanimatum auctores quoniam non omnes sunt^d, mihi quoque in incerto relictum sit, sicut^e inter foederum ruptorum testationem ingenti fragore caeli procellam effusam: nam et vera esse et apte ad repraesentandam^f iram deum ficta possunt. Torquatus missus ab senatu ad dimittendos legatos, cum iacentem Annium vidisset, exclamat, ita ut populo patribusque audita vox pariter sit, "bene habet. dii pium movere bellum. est^g caeleste numen; es, magne Iup-

z) Vid. sup. I, 34. not. b. III, 64. not. w. a) Cf. sup. VI, 23. not. z. VII, 40. not. n. et p. et w. b) Vid. sup. II, 19-20. c) Cf. sup. I, 41. sopitum fuisse regem subito ictu. d) Vid. inf. XXX, 26. not. x. e) Intell. id quoque in incerto relictum sit, quod tradunt, inter etc. f) Vid. sup. II, 36. not. g. g) Cf. sup. II, 28. not. p. III, 56. deos tandem esse, et non negligere humana,

pter; haud frustra te patrem deum hominumque hac sede sacravimus. quid cessatis, Quirites, vosque patres conscripti, arma capere diis ducibus? sic stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum iacentem videtis." assensu populi excepta vox consulis tantum ardoris animis fecit, ut legatos proficiscentes cura magistratum magis, qui iussu consulis prosequerentur, quam ius gentium ab ira impetuque hominum tegeret.

Consensit^h et senatus bellum; consulesque duobus scriptis exercitibus per Marsos Pelignosque profecti, adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quo iam Latini sociique convenerant, castra locant. ibi in quiete utrique consuli eadem dicitur visa species viri maioris quam pro humano habitu augustiorisque, dicentis ex una acie imperatorem, ex altera exercitum diis manibus matrique terrae deberi; utrius exercitus imperator legiones hostium superque eas se devovisset, eius populi partisque victoriam fore, hos ubi nocturno visus inter se consules contuleruntⁱ, placuit averruncandae deum irae^k victimas caedi; simul ut, si extis eadem quae somno visa fuerant portenderentur, alteruter consulum fata impleret. ubi responsa haruspicum insidenti iam animo tacitae religioni congruerunt, tum adhibitis^l legatis tribunisque et imperiis deum propalam expositis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret,

h) Verbum consentire interdum casum adscivisse, constat ex eius usu forma passiva ap. Gell. XV, 25. consensus quibusdam et concessis. Vel consensit bellum elliptice dictum est, ita supplendum: consensit, bellum fieri, consensit, ut bellum cum Latinis fieret, ut plene locutus est Liv. sup. I, 32. Eadem ratione dictum est bellum alicui iubere pro alicui fieri iubere. Vid. inf. XXVII, 24, 3. DRAKENB. i) Cf. inf. XXVII, 20. not. p. sup. II, 35. not. a. k) Omissum esse vocem causa, inf. XXXI, 12, 4., ubi copiosius de hac elliptici disputat, monet DRAKENB. Nihil autem impedire videtur, quo minus ex Livii more haec ita dicta accipias: placuit, victimas caedi, quae essent averruncandae deum irae. Cf. de hoc loquendi genere sup. III, 31. not. s. II, 9. not. y. VI, 1. not. h. inf. XXX, 12. not. y. l) Vid. sup. V, 23. not. c.

a. U. c. 415.

comparant inter se^m ut ab utra parte cedere Romanus exercitus coepisset, inde se consul devoveret pro populo Romano Quiritibusque, agitatam etiam in consilio est ut si quando unquam severo ullum imperio bellum administratum esset, tunc utiⁿ disciplina militaris ad prisca redigeretur mores, curam acuebat quod adversus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus congruentes, milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegaeque iisdem praesidiis, saepe iisdem manipulis permixti fuerant, per haec ne quo errore milites caperentur, edicunt consules ne quis extra ordinem in hostem pugnaret.

7 Forte inter ceteros turmarum praefectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus evasit, ita ut vix teli iactu ab statione proxima abesset, ibi Tusculani erant equites, praecerat Geminus Mettius, vir tum genere inter suos tum factis clarus, is ubi Romanos equites insignemque inter eos praecedentem consulis filium (nam omnes inter se, utique illustres viri, noti erant) cognovit, "unane" ait "turma Romana cum Latinis sociisque bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent?" "aderunt in tempore" Manlius inquit, "et cum illis aderit Iuppiter ipse foederum a vobis violatorum testis, qui plus potest polletque, si ad Regillum lacum ad satietatem vestram pugnavimus, hic quoque efficiemus profecto ne nimis acies vobis et collata signa nobiscum cordi sint^p." ad ea Geminus paullulum ab suis equo proventus, "visne igitur, dum dies ista venit qua magno conatu exercitus moveatis, interea tu ipse congredi mecum, ut nostro duorum iam hinc eventu cernatur quan-

m) Cf. sup. III, 41. not. r. IV, 46. not. m. n) Vid. sup. III, 64. not. b. o) Cf. inf. XXXIII, 44. not. a. sup. I, 1. not. n. III, 1. not. d. 52. not. d. p) Cf. sup. VI, 9. not. s. inf. XXVI, 50. XXVIII, 18. 20. XXX, 17.; ad quem ultimum locum lectionem cordi esse plurimis aliorum quoque scriptorum exemplis illustravit DRAKENB.

tum eques Latinus Romano praestet?" movet ferocem animum iuvenis seu ira seu detractandi certaminis pudor seu inexsuperabilis vis fati. oblitus itaque imperii patrii consulumque edicti, praecipit ad id certamen agitur, quo vinceret an vinceretur haud multum interesset. equitibus ceteris velut ad spectaculum summotis, spatio quod vacui interiacebat campi, adversos concitant equos; et cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlii cuspis super galeam hostis, Mettiti trans cervicem equi elapsa est. circumactis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius vulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem; quem cuspide parmaeque innixum, attollentem se ab gravi casu, Manlius ab iugulo, ita ut per costas ferarum emineret, terrae affixit. spoliisque lectis ad suos revectus cum ovante gaudio turma in castra atque inde ad praetorium, ad patrem, tendit, ignarus fati futuri-que, laus an poena merita esset. "ut me omnes" inquit, "pater, tuo sanguine ortum vere ferrent", provocatus equestria haec spolia capta ex hoste caeso portat. quod ubi audivit consul, extemplo filium aversatus concionem classico advocari iussit. quae ubi frequens convenit, "quandoque" inquit "tu, T. Manli, neque imperium consulare neque maiestatem patriam veritus adversus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti, et quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, solvisti, meque in eam necessitatem adduxisti ut aut rei publicae mihi aut mei meorumque obliviscendum sit, nos potius nostro delicto plectemur quam res publica tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre iuventuti erimus. me quidem cum ingenua caritas liberum, tum specimen istud virtutis deceptum vana imagine decoris in te movet. sed cum

q) Ferre hic est dicere, praedicare. Vid. sup. IV, 45. [not. k.] DRAKENE. r) Similiter inf. IX, 10. quandoque [i. e. quandoquidem, quoniam] legi, monet GRONOV. s) Vid. sup. I, 3. not. r. IV, 43. not. v.

a. U. c. 415.

aut morte tua sancienda sint consulum imperia aut impunitate in perpetuum abroganda, ne te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam quin disciplinam militarem, culpa tua prolapsam, poena restituas. i, lictor, deliga ad palum." exanimati omnes tam atroci imperio, nec aliter quam in se quisque destructam cernentes securem^t, metu magis quam modestia quievire. itaque velut emerso ab admiratione animo, cum silentio defixi stetissent, repente postquam cervice caesa fusus est cruor, tum libero conquestu coortae voces sunt, ut neque lamentis neque execrationibus parceretur; spoliisque contactum iuvenis corpus, quantum militaribus studiis funus ullum concelebrari potest, structo extra vallum rogo cremaretur; Manlianaque imperia non in praesentia modo horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent.

- 8 Fecit tamen atrocitas poenae obedientiorem duci militem; et praeterquam quod custodiae vigiliaeque et ordo stationum intentioris ubique curae erant, in ultimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea severitas profuit. fuit autem civili maxime bello pugna similis: adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana re praeter animos erat. clipeis^u antea Romani usi sunt; deinde postquam stipendiarii facti sunt, scuta pro clipeis fecere^v. et quod antea^w phalanges similes Mace-

t) Similiter inf IX, 16. plures codd. securem pro usitatore forma securim exhibere, monet DRAKENB. u) De clipeis et scutis vid. sup. I, 43. not. e. v) Stipendiarii hic in Livio sunt, qui stipendia merent. Dicit enim, Romanos scutis usos esse, ex quo stipendium militibus constitutum fuit; antea enim sine stipendio militabant. TURNEB. Quod ait de clipeis, non sic capiendum, quasi solis iis antea usi: immo vero et scutis (ipse in Serviano censu docuit): sed quod post stipendia instituta solum usi sunt scutis, antea etiam clipeis. LIPS. Stipendiarios potius dici, qui stipendium solvant, contra Turneb. monet DRAKENB. w) Quando antea? Nam sub Romulo iam legio, atque etiam manipuli. Quid ergo vis? Credo hoc. Manipulos quidem fuisse, sed non in acie divisim et distincte stetisse [quemadmodum postea manipulatim structa acies]: concurrisse per totas legiones s., ut ipse appellat, phalanges. Nam et in ipsa illa Macedonum phalange discrimina sua et se-

donicis, hoc postea manipulatim structa acies coepit esse; postremo in plures ordines instruebantur. ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium unum habebat*. prima acies hastati erant, manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium. manipulus leves vicosos milites, aliam turbam scutatorum habebat. leves autem, qui hastam tantum gaesaque gerebant, vocabantur. haec prima fons in acie florem iuvenum pubescentium ad militiam habebat. robustior inde aetas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen, hos sequebantur, scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc triginta manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alii quindecim ordines locabantur, ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat. eorum unamquamque primum pilum vocabant. tribus ex vexillis constabat: vexillum centum octoginta sex homines erant. primum vexillum triarios ducebat, veteranum militem spectatae virtutis; secundum rorarios, minus roboris aetate factisque; tertium accensos, minimaе fiduciae manum: eo et in postremam aciem reiciebantur. ubi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. si hastati profligare hostem non possent, pede

ctiones erant usque ad centurias, decurias: sed in acie iuncta omnia et devincta. Tale igitur fuisse vult olim. LIRS. x) Et hunc locum, et quae iam porro exponuntur, multis modis in dubium vocare, adeoque corrigere et emendare studuerunt viri docti. Adeant, qui hac de re doceri cupiunt, Livii interpretes et antiquitatum Romanarum auctores. y) Vid. inf. XXVI, 6. not. d. z) Quamvis postea genera armorum mutata sint, id tamen negari nequit, olim triarios appellatos esse pilanos, et primitus hastatos dictos esse, qui primi hastis, pilanos, qui primi pilis, principes, qui a principio gladiis pugnant, ut ex Varrone [L. L. IV, 16.] et Ovidio [fast. III, 128.] docuit Turneb. Eo igitur respectu hastati et principes dicti sunt antepilani, quia ante pila, ante milites pilis armatos in acie consistebant, ante pilanos, i. e. triarios, pugnam inibant; quamvis iam hoc tempore non tantum triarii pilis amplius non pugnant, sed et contra ipsis hastatis ac principibus pila tributa essent; quemadmodum et hastati id nomen retinuerunt, licet loco hastarum pila accepissent. ДРАКЕНБ.

a. U. c. 415.

presso^a eos retrocedentes in intervalla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat; hastati sequebantur. triarii sub vexillis considebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas subrecta cuspide in terra fixas, haud secus quam vallo septa inhorreret acies^b, tenentes. si apud principes quoque haud satis prospere esset pugnatum, a prima acie ad triarios sensim referebantur. inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, proverbio increbuit. triarii consurgentes, ubi in intervalla ordinum suorum principes et hastatos receperant, extemplo compressis ordinibus velut clauderant vias, unoque continenti agmine, iam nulla spe post relicta, in hostem incidebant: id erat formidolosissimum hosti, cum velut victos insecuti novam repente aciem exsurgentem auctam numero cernebant. scribebantur autem quattuor fere legiones quinque millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis. alterum tantum^c ex Latino delectu adiciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemque ordine instruxerant aciem. nec vexilla cum vexillis tantum, universi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed^d centurio quoque^e cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse^f sciebant. duo

5) quoque] quo Gr. 6) esse] esset Gr.

a) Vid. inf. XXVIII, 14. not. z. b) Ovid. metam. VIII, 285. Et setae densis similes hastilibus horrent, stantque velut vallum, vel ut alta hastilia setae; ubi tamen viri docti alterutrum versum ab inepto homine assumptum putant. Est autem vallo a recto vallus; quamvis interdum vallus et vallum promiscue ponantur. Vid. inf. 38. DRAKENB. Vallo a recto casu vallus ducere certe non necessarium est. Etenim si vallum munimentum est vallus exstructum, recte dicitur acies vallo, i. e. vallorum munimento, septa. Ceterum quemadmodum inf. vallum pro vallus dici monet Drakenb., ita vallus pro vallum ap. Caes. b. c. III, 63. ap. Tibull. I, 10. 9. c) Cf. sup. I, 36. not. t. d) Si Livius scripsit: sed centurio quocum centurione etc., more suo praegresso non tantum omisit vocem quoque s. etiam, id quod huius loci sententiae optime convenire, ex his intelligere licet, quae inf. monimus XXII, 9. not. f. Cf. sup. I, 4. not. b. 37. not. x. II, 27. not. l. III, 17. not. q.

primipili ex utraque acie inter triarios erant, Romanus corpore haudquaquam satis validus, ceterum strenuus vir peritusque militiae, Latinus viribus ingens bellatorque primus, notissimi inter se, quia pares semper ordines duxerant. Romano haud satis fidenti viribus iam Romae permissum erat ab consulibus ut succenturionem sibi quem vellet legeret, qui tutaretur eum ab uno destinato hoste^e. isque iuvenis in acie oblatu ex centurione Latino victoriam tulit. pugnatum est haud procul radicibus Vesuvii montis, qua via ad Vesperim ferebat.

Romani consules priusquam educerent in aciem, im-⁹ molaverunt. Decio caput iocinoris a familiari parte^f caesum haruspex dicitur ostendisse; alioqui acceptam diis hostiam esse: Manlium egregie litasse^g. "atqui bene habet" inquit Decius, "si ab collega litatum est." instructis, sicut ante dictum est, ordinibus processere in aciem. Manlius dextro, Decius laevo cornu praeerat. primo utrinque aequis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res; deinde ab laevo cornu hastati Romani, non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepere. in hac trepidatione Decius consul M. Valerium magna voce inelamat. "deorum" inquit "ope, Valeri, opus est. agedum, pontifex publicus^h populi Romani, praei verbaⁱ quibus me pro legionibus devoeam." pontifex eum togam praetextam sumere iussit, et velato capite, manu subter togam ad mentum exserta, super telum subjectum pedibus stantem sic di-

e) Nempe ab Latino primipili centurione modo dicto, quocum sibi concurrendum esse sciebat. STRONH. f) Caput et pars familiaris verba sunt haruspicinae. Conicere licet, caput fibrarum in iecore initium fuisse; cumque iecur in duas partes dividerent, familiarem et hostilem, et e familiari sua eventa augurarentur, ex hostili hostium fata, duo capita erant, unum hostile, alterum familiare. De familiari hic Liv. loquitur, de hostis parte Lucan. I, 621. Cic. divinat. II, 13; de utroque capite familiari et hostili ibid. Lucan. 627. TURNER. Cf. inf. XXVII, 26. not. n. g) Vid. sup. V, 38. not. s. h) Nominativus pro vocativo, ut sup. I, 24. audi tu, populus Romanus. i) Vid. inf. XXXI, 17. not. i.

a. U. c. 415.

cere. "Iane, Iuppiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, divi Novensiles^k, dii Indigetes^l, divi quorum est potestas nostrorum hostiumque, diique manes, vos precor, veneror, veniam peto feroque^m, uti populo Romano Quiritium vim victoriamque prosperetisⁿ, hostesque populi Romani Quiritium terrore formidine morteque afficiatis. sicut verbis nuncupavi, ita pro re publica populi Romani⁷ Quiritium, exercitu legionibus auxiliis populi Romani Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum diis manibus Tellurique devoveo." haec ita precatus lictores ire ad T. Manlium iubet, matureque collegae se devotum pro exercitu nuntiare. ipse incinctus cinctu Gabino^o, armatus in equum insiluit⁸, ac se in medios hostes immisit. conspectus ab utraque acie aliquanto augustior^p humano visu^p, sicut caelo missus piaculum omnis deorum irae, qui pestem ab suis aversam in hostes ferret: ita omnis terror pavorque cum illo latus signa primo Latinorum turbavit, deinde in totam penitus aciem pervasit. evidentissimum id fuit, quod quacunq[ue] equo invectus est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pavebant: ubi vero corrui obrutus telis, inde iam haud dubie consternatae cohortes Latinorum fugam ac vastitatem late fecerunt. simul et Romani exsolutis religione animis^q, velut tum primum signo dato coorti, pugnam integram^o ediderunt. nam et rorarii procurrebant inter antepilanos^r, addiderantque vires hastatis ac principibus; et triarii genu

7) populi Romani] haec addidit Ga. 8) insilivit optimi.

k) Novensiles dii peregrini sunt, a Romanis recepti. Unde nomen traxerint, utrum a novitate, an a numero, parum liquet. Строти. Cf. Varr. I. L. II, 10. l) Vid. sup. I, 2. not. q. m) De huius verbi vi ambigunt viri docti. Alii fero h. l. idem esse volunt, atque peto; alii boni ominis causa addi censent feroque, i. e. nanciscorque, nempe veniam, quam peto. Stroth. conicit, ferre h. l. eodem significato adhiberi, quo legem ferre, i. e. rogare, dicunt. Proinde coniungit: feroque, uti populo Romano etc. n) I. e. prosperam detis, reddatis. Cf. Plaut. Casin. V, 4, 26., quem locum attulit DRÄKENB. o) Vid. sup. V, 46. not. p. p) I. e. specie, forma, quemadmodum interpretatur Duk. Cf. sup. I, 20, not. w.

dextro innisi nutum consulis ad consurgendum exspectabant. procedente deinde certamine cum aliis partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius consul audito eventu collegae, cum, ut ius fasque erat, lacrimis non minus quam laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset, paullisper addubitavit an consurgendi iam triariis tempus esset; deinde melius ratus integros eos ad ultimum discrimen servari, accensos ab novissima^a acie ante signa procedere iubet. qui ubi subiere, extemplo Latini, tanquam idem adversarii fecissent, triarios suos excitaverunt; qui aliquandiu pugna atroci cum et semet ipsi fatigassent et hastas aut praefregissent aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum^r iam rati perventumque ad extremam aciem, tum consul triariis "consurgite nunc" inquit, "integri adversus fessos, memores patriae parentumque et coniugum ac liberorum, memores consulis pro vestra victoria morte occumbentis." ubi triarii consurrexerunt integri, resurgentibus armis, nova ex improvise exorta acies, receptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant. hastisque ora fodientes^s, primo robore virorum caeso, per alios manipulos velut inermes prope intacti evasere, tantaque caede perrupere cuneos ut vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque sub radicibus montis procul instructi praebuere terrorem Latinis. ceterum inter omnes cives sociosque praecipua laus eius belli penes consules fuit, quorum alter omnes minas periculaque ab diis superis inferisque in se unum vertit, alter ea virtute eoque consilio in praelio fuit, ut facile convenerit inter Romanos Latinosque qui eius pugnae memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum praelium capta, multique mortales ibi vivi oppressi,

q) Vid. sup. VII, 40. not. t. r) Vid. sup. II, 26. not. t. VII, 26. not. c. s) Cf. inf. XXI, 55. Curt. IV, 15. V, 4. IX, 1., quos locos ad illustrandam locutionem ora fodere attulit DRAZENB.

a U. c. 415.

maxime Campani. Decii corpus ne eo die inveniretur, nox quaerentes oppressit. postero die inventum inter maximam hostium stragem, coopertum telis; funusque ei par morti, celebrante collega, factum est. illud adii-
ciendum videtur, licere consuli dictatorique et praetori, cum legiones hostium devoveat, non utique^t se, sed quem velit ex legione Romana scripta civem, devovere: si is homo qui devotus est moritur, probe factum videri; ni moritur, tum signum^u septem pedes altum aut maius in terram defodi, et piaculum hostiam caedi; ubi illud signum defossum erit, eo magistratum Romanum descendere fas non esse. sin autem sese devovere volet, sicuti Decius devovit, ni moritur, neque suum neque publicum divinum pure faciet qui sese devoverit. Vulcano arma sive cui alii divo vovere volet, sive hostia sive quo alio volet^v, ius est. telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri fas non est: si
11 potiat^wur, Marti suovetaurilibus^w piaculum fieri. haec, etsi omnis divini humanique moris memoria abolevit nova peregrinaque omnia priscis ac patriis praeferendo, haud ab re duxi, verbis quoque ipsis, ut tradita nuncupataque sunt, referre.

Romanis post praelium demum factum Samnites venisse subsidio, exspectato eventu pugnae, apud quosdam auctores invenio. Latinis quoque ab Lavinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri coeptum; et cum iam portis prima signa et pars agminis esset egressa, nuntio allato de clade Latinorum, cum conversis signis retro^x in urbem rediretur, praetorem eorum nomine Milonium dixisse ferunt pro paullula via magnam mercedem Romanis esse solvendam. qui Latinorum pugnae superfuerant, multis itineribus dissipati cum se in unum conglobassent, Vescia

t) Vid. sup. VI, 35. not. l. u) Imaginem eius hominis, qui devotus non est mortuus: mortem enim eius defossione imaginis et hostiae caede repraesentari voluerunt. SIGON. v) I. e. vel hostia caesa, vel alia quadam re s. caerimonia. quae ipsi placet. СТРОИ. w) Vid. sup. I, 44. not. o. x) Vid. sup. I, 3. not. 1.

urbs eis receptaculum fuit. ibi in conciliis Numisius imperator eorum, afirmando communem vere Martem belli & utramque aciem pari caede prostravisse, victoriaeque nomen tantum penes Romanos esse, ceteram pro victis fortunam et illos gerere; funesta duo consulum praetoria, alterum parricidio filii, alterum consulis devoti caede; trucidatum exercitum omnem, caesos hastatos principesque, stragem et ante signa et post signa factam; triarios postremo rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisae copiae sint, tamen supplemento vel Latium propius esse vel Volscos quam Romam. itaque si videatur eis, se ex Latinis et ex Volscis populis iuventute propeere excita rediturum infesto exercitu Capuam esse, Romanosque nihil tum minus quam praelium expectantes necopinato adventu percursurum. fallacibus litteris circa Latium nomenque Volscum missis, quia qui non interfuerant pugnae, ad credendum temere faciliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conscriptus convenit. huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus est) occurrit. priusquam castris locus caperetur, sarcinis utrinque in acervum coniectis pugnatum debellatumque est: adeo enim accisae res sunt, ut consuli victorem exercitum ad depopulandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini, deditionemque eam Campani sequerentur. Latium Capuaque agro multati. Latinus ager, Privernatis addito agro, et Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Vulturnum flumen plebi Romanae dividitur. bina in Latino iugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent^a, data; terna, in Falerno, quadranti-

y) Cf. sup. V, 12. not. c. z) Vid. cap. anteced. not. r. a) Haec Livii verba amphibola videri queunt. Nescias enim, dicerene velit, dodrantem eos explesse quadrante, quem ex Privernati acceperint, ut iugerum integrum fieret, an dodrante ex Privernati accepto quadrantem Latini agri explerint, ut fieret iugerum. Nisi quis verbum complerent pro adidcerent positum existimet, quod equidem nescio. Atque hoc quidem modo intelligeremus, in Latino duntaxat bina data iugera, in Falerno autem terna cum quadrantibus. GLAR. Locum ita accipiendum puto. Illis, qui in Latio agros acceperunt, data sunt bina iugera

a. U. c. 415.

bus etiam pro longinquitate adiectis. extra poenam fuere Latinorum Lăurentes Campanorumque equites, quia non desciverant. cum Laurentibus renovari foedus iussum, renovaturque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. equitibus Campanis civitas data; monumentoque ut esset, aeneam tabulam in aede Castoris Romae fixerunt. vectigal quoque eis Campanus populus iussu pendere in singulos quotannis (fuere autem mille et sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. 12ita bello gesto, praemiis poenaeque pro cuiusque merito persolutis, T. Manlius Romam rediit; cui venienti seniores tantum obviam exisse constat, iuventutem et tunc et omni vita deinde aversatam eum execratamque.

Antiates in agrum Ostiensem Ardeatem Solonium incursiones fecerunt. Manlius consul quia ipse per valetudinem id bellum exsequi nequierat, dictatorem L. Papirium Crassum, qui tum forte erat praetor, dixit; ab eo magister equitum L. Papirius Cursor dictus. nihil memorabile adversus Antiates ab dictatore gestum est, cum aliquot menses stativa in agro Antiati habuisset.

Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci ita claro ad memoriam imperio, successere consules Ti. Aemilius Mamercinus et Q. Publilius Philo, neque in similem materiam^b rerum, et ipsi aut suarum^c rerum aut partium in re publica magis quam patriae memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt castrisque exuerunt. ibi Publilio, cuius ductu auspicioque res gestae erant, in deditionem accipiente Latinos populos quorum ibi iuventus caesa erat, Aemilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tiburs Praenestinus Veliternus-

agri Latini, et insuper dodrans s. tres quartae partes iugeri ex agro Priverinati; illis autem, qui in Campania, data sunt tria iugera agri Falerni: quadrans autem s. quarta pars iugeri, quam hi plus, quam alteri, acceperunt, adiecta est propter agri istius longinquitatem. DRAKENB. b) Cf. sup. VI, 7. not. o. 22. not. n. c) Vid. sup. VI, 23. not. z. VII, 34. not.d.

que populus; venerant et ab Lanuvio Antioque auxilia. ubi cum praeliis quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam Pedum castraque sociorum populorum, quae urbi adiuncta erant, integer^d labor restaret, bello infecto repente omisso consul, quia collegae decretum triumphum audivit, ipse quoque triumphum ante victoriam flagitator Romam rediit. qua cupiditate offensis patribus, negantibusque nisi Peto capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu Aemilius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. nam neque, quoad fuit consul, criminari apud populum patres destitit, collega haudquaquam adversante, quia et ipse de plebe erat (materiam autem praebebat criminibus ager in Latino Falernoque agro maligne plebei divisus), et postquam senatus, finire imperium consulibus cupiens, dictatorem adversus rebellantes Latinos dici iussit, Aemilius, cuius tum fascis erant, collegam dictatorem dixit; ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus. dictatura popularis et orationibus in patres criminosis fuit, et quod tres leges secundissimas plebei, adversas nobilitati tulit^e, unam ut plebiscita omnes Quiritis tenerent^f, alteram ut legum quae comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent^g; tertiam ut alter utique^h ex plebe, cum eo ventum sit ut utrumque plebeium consulem fieri liceret, censor crearetur. plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus ac dictatore, quam ex victoria eorum bellicisque rebus foris auctum imperium, patres credebant.

Anno insequenti, L. Furio Camillo C. Maenio con-13
sulibus, quo insignitus omissa res Aemilio superioris

d) Cf. sup. V, 5. not. x. inf. XXIII, 13. not. y. e) Non insolentius dictatura ponitur pro dictatore, quam Latium et Capua pro Latinis et Campanis cap. praec., servitium pro servis. Vid. sup. III, 15, 9., ubi plura alia notavi. DRACKENB. Negaverat autem Sigon., dictaturam recte legem tulisse dici; quam quidem sententiam etiam Gronov. inf. XXXIV, 6, 16. pluribus refellit. f) Non primum dictatorem Publilium hanc legem tulisse, intelligitur ex iis, quae sup. III, 55. traduntur. Cf. Gell. XV, XXVII, Plin. XVI, 10. g) Vid. sup. I, 17. not. z. h) Cf. sup. VI, 35. not. i.

a. U. c. 417.

anni consuli exprobraretur, Pedum armis virisque et omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit; coactique novi consules omnibus eam rem praeverti proficiscuntur. iam Latio is status erat rerum ut neque bellum neque pacem pati possent, ad bellum opes deerant; pacem ob agri adempti dolorem aspernantur. mediis consiliis standum videbatur, ut oppidis se tenerent, ne lacessitus Romanus causam belli haberet, et si cuius oppidi obsidio nuntiata esset, undique ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. neque tamen nisi admodum a paucis populis Pedani adiuti sunt. Tiburtes Praenestinique, quorum ager propior erat, Pedum pervenere; Aricinos Lanuvinosque et Veliternos, Antiatibus Volscis se coniungentes, ad Asturæ flumen Maenius improviso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus, maxime valido exercitu, maiore mole, quanquam aequè prospero eventū, pugnat. tumultum maxime repentina inter praelium eruptio oppidanorum fecit; in quos partē exercitus conversa Camillus non compulit solum eos intra moenia, sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliaque eorum perculisset, oppidum scallis cepit. placuit inde iam maiore conatu animoque ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum, nec quiescere antequam expugnando aut in deditionem accipiendo singulas urbes Latium omne subegere. praesidiis inde dispositis perrecepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. additus triumpho honos, ut statuae equestres eis, rara illa aetate res, in foro ponerentur. priusquam comitiis in insequentem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum rettulit, atque ita disseruit. "patres conscripti, quod bello armisque in Latio agendum fuit, id iam deum benignitate ac virtute militum ad finem venit. caesi ad Pedum Asturamque sunt exercitus hostium; oppida Latina omnia, et Antium ex Volscis, aut vi capta aut recepta in deditionem praesidiis tenentur vestris. reliqua consulta-

i) Vid. sup. III, 13. not. v. VII, 35. not. g.

tio est, quoniam rebellando saepius nos sollicitant, quoniam modo perpetua pace quietos obtineamus. dii immortales ita vos potentes huius consilii fecerunt ut, sit Latium deinde an non sit, in vestra manu posuerint. itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum vel saeviendo vel ignoscendo potestis. vultis crudeliter consulere in deditos victosque? licet delere omne Latium, vastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaue saepe usi estis. vultis exemplo maiorum augere rem Romanam victos in civitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent. sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem metumque suspensos animi^k habetis: et vestram itaque de eis curam quam primum absolvi, et illorum animos, dum exspectatione stupent, seu poena seu beneficio praeoccupari oportet. nostrum fuit efficere ut omnium rerum vobis ad consulendum potestas esset. vestrum est decernere quod optimum vobis reique publicae sit." principes senatus relationem consulis de¹⁴ summa rerum laudare; sed cum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, ut pro merito cuiusque statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. relatum igitur de singulis decretumque. Lanuvini civitas data sacraque sua reddita cum eo¹ ut aedes lucusque Sospitae Iunonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini Nomentanique et Pedani eodem iure quo Lanuvini in civitatem accepti. Tusculanis servata civitas quam habebant, crimenque rebellionis a publica fraude in paucos auctores versum^m. in Veliternos, veteres cives Romanos, quod toties rebellassent, graviter saevitum: et muri deiecti, et senatus inde abductus, iussique trans Tiberim habitare,

k) Cf. sup. VII, 34. not. b. 30. not. b. 10. not. h. l) Vid. inf. XXX, 10. not. o. m) Crimenque rebellionis ita acceptum atque existimatum est, ut non publicae universae civitatis fraudi, sed paucis quibusdam, qui essent auctores rebellionis, tribueretur.

a. U. c. 417.

ut eius qui cis Tiberim deprehensus esset, usque ad mille pondo⁹ clarigatioⁿ esset, nec prius quam aere persoluto is qui cepisset, extra vincula captum haberet. in agrum senatorum coloni missi; quibus adscriptis speciem antiquae frequentiae Velitrae receperunt. et Antium nova colonia missa cum eo ut Antiatis permitteretur, si et ipsi adscribi coloni vellent. naves inde longae abactae, interdictumque mari Antiati populo est, et civitas data. Tiburtes Praenestinique agro multati, neque ob recens tantum rebellionis commune cum aliis Latinis crimen, sed^o quod taedio imperii Romani cum Gallis, gente efferata, arma quondam consociassent. ceteris Latinis populis connubia commerciaque et concilia inter se ademerunt. Campanis equitum honoris causa, quia¹ cum Latinis rebellare nolissent, Fundanisque et Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque semper fuisset via, civitas sine suffragio^p data. Cumanos Suessulanosque eiusdem iuris condicionisque cuius Capuam esse placuit. naves Antiatum partim in navalia Romae subductae partim incensae, rostrisque earum suggestum in foro exstructum adornari placuit; Rostraque id templum^q appellatum.

- 15 C. Sulpicio Longo P. Aelio Paeto consulibus, cum omnia non opes magis Romanae quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret, inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci a T. Manlio consule in de-

9) pondo] passuum plerique. 1) quia] qui Gn.

n) Clarigare Plin. h. n. XXII, 2, 3. interpretatur res captas clare repetere. Inde clarigatio de rebus repetendis, indicendoque negatis rebus repetitis bello. Quid autem h. l. clarigatio sit, ipsa Livii verba docent. Est nimirum ius reum prehendendo et in vinculis habendo cogendi, ut aere persoluto satisfaciat; quae quidem multa usque ad mille pondo dici poterat. Mille pondo autem mille aeris s. mille asses dici, auctoribus Varr. l. L. IV. fin. et Plin. h. n. XXXIII, 3. monet Duk. o) Vid. sup. 8. not. d. p) Ita ut non haberent ius suffragii Romae. Строчк. q) Quivis locus inauguratus templum dicitur. Cic. Vatin. 10. in rostris, in illo, inquam, inaugurato templo ac loco. Строчк. Cf. inf. XXVI, 30. not. f. sup. 1, 30. not. y. II, 56. not. c.

a. C. 334.

ditionem accepti nihil deinde moverant: eo petendi auxilii ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quam consules ab urbe (iusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur Auruncos metu oppidum deseruisse, profugosque cum coniugibus ac liberis Suessam communisse, quae nunc Aurunca appellata; moenia antiqua eorum urbemque ab Sidicinis deletam. ob ea infensus consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socii essent, dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. religio inde iniecta de dictatore; et cum augures vitio^r creatum videri dixissent, dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt.

Eo anno Minucia Vestalis, suspecta primo propter mundioiorem iusto cultum^s, insimulata deinde apud pontifices ab indice servo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere familiamque in potestate habere^t, facto iudicio viva sub terram ad portam Collinam dextra via strata^u defossa Scelerato campo. credo, ab incesto id ei loco nomen factum.

Eodem anno Q. Publilius Philo praetor primus de plebe, adversante Sulpicio consule, qui negabat rationem eius se habiturum, est factus, senatu, cum in summis imperiis id non obtinisset, minus in praetura tendente.

Insequens annus, L. Papirio Crasso K. Duilio con-16
sulibus, Ausonum magis novo quam magno bello fuit insignis. ea gens Cales urbem incolebat. Sidicinis finitimis arma coniunxerat; unoque praelio haud sane memorabili duorum populorum exercitus fusus propinquitate urbium et ad fugam pronior et in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus, quia toties iam Sidicini aut ipsi moverant bellum aut momentibus auxilium tulerant aut causa armorum fuerant.

r) Vid. sup. IV, 7. not. r. s) Cf. sup. IV, 44. not. g. t) L. e. prohibita manumittere servos, ut essent, ex quibus quaestiones haberi possent. SICON. u) Ad sinistram munitae viae, in campo, ubi a dextra est via strata. Sic sup. II, 49. infelici via dextro Iano portae Carmentalis. GROXY.

a. U. c. 419.

itaque omni ope annisi sunt ut maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Corvum consulem quartum facerent. collega additus Corvo M. Atilius Regulus, et ne forte casu erraretur, petatum ab consulibus ut extra sortem Corvi ea provincia esset. exercitu victore a superioribus consulibus accepto ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pavidos clamore atque impetu primo fudisset, moenia ipsa oppugnare est aggressus. et militum quidem is erat ardor ut iam inde cum scalis succedere ad muros vellent evasurosque contenderent. Corvus, quia id arduum factu erat, labore militum potius quam periculo peragere inceptum voluit. itaque aggerem et vineas egit, turresque muro admovit; quarum usum forte oblata opportunitas praevertit^v. namque M. Fabius captivus Romanus, cum per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis, per murum inter opera Romanorum, religata ad pinnam muri recte suspensus manibus se demisisset, perpulit imperatorem ut vino epulisque sopitos hostes aggredereetur. nec maiore certamine capti cum urbe Ausones sunt quam acie fusi erant. praeda capta ingens est, praesidioque imposito Calibus deductae Romae legiones. consul ex senatus consulto triumphavit; et ne Atilius expert gloriae esset, iussi ambo consules adversus Sidicinos ducere exercitum. dictatorem ante ex senatus consulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. Aemilium Mamercinum; is magistrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. dictatore comitia habente consules creati sunt² T. Veturius Sp. Postumius. etsi belli pars cum Sidicinis restabat, tamen ut beneficio praevenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales rettulerunt; factoque senatus consulto ut duo millia quingenti homines eo scriberentur, triumviro coloniae deducendae agroque dividundo creaverunt K. Duilium T. Quintium M. Fabium.

17 Novi deinde consules, a veteribus exercitu accepto,

2) sunt] expungit Gr.

v) I. e. praevenit, ita ut prius oblata opportunitate, quam machinae bellicae adhiberentur, nullus earum usus esset.

ingressi hostium fines populando usque ad moenia atque urbem pervenerunt. ibi quia ingenti exercitu comparando Sidicini et ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe videbantur, et Samnium fama erat conciri ad bellum, dictator ab consulibus ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus, magister equitum M. Antonius. religio deinde incessit vitio^w eos creatos; magistratuque se abdicaverunt. et quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspiciis, res ad interregnum rediit. ab interregno inuito per quintum demum interregem M. Valerium Corvum creati consules A. Cornelius iterum et Cn. Domitius. tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu valuit^x, ut dictatorem dici placeret. dictus M. Papirius Crassus et magister equitum P. Valerius Publicola; a quibus cum delectus intentius quam adversus finitima bella haberetur, exploratores missi attulerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque iam alterum annum turbari novis consiliis^y suspectum erat: eo^z ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. ceterum Samnites bellum Alexandri Epirensis in Lucanos traxit; qui duo populi adversus regem excensionem a Paesto^a facientem signis collatis pugnauerunt. eo certamine superior Alexander, incertum^b qua fide culturus, si perinde cetera processissent, pacem cum Romanis fecit. eodem anno census actus novique cives censi. tribus propter eos additae Maecia et Scaptia: censores addiderunt Q. Publilius Philo Sp. Postumius. Romani facti Acerrani lege

w) Vid. sup. 15. not. r. x) Livium velle, solam tumultus Gallici famam veri tumultus loco fuisse, eaque de causa, tanquam Gallis bellum revera moventibus, creatum dictatorem, monet DOUJAT. y) Res novae sunt seditiosae molitiones adversus rem publicam. Eodem autem sensu h. l. nova consilia sunt consilia de rebus novis, de perturbando pristino statu. DRAKENE. z) Vid. sup. I, 11. not. e. a) Intelligimus excensionem in Lucaniam ab ea parte, ubi est Paestum. Vid. inf. XXXI, 24. [not. e.] GRONOV. b) I. e. incertum est s. cum incertum esset. Cf. Curt. V, 4. VI, 7. IX, 8. Suet. Oth. 1., quos locos attulit DRAKENE.

a. U. c. 422.

ab L. Papirio praetore lata, qua civitas sine suffragio data. haec eo annopdomi militiaeque gesta.

- 18 Foedus insequens annus seu intemperie caeli seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello C. Valerio consulibus. Flaccum Potitumque varie in annalibus cognomen consulis invenio: ceterum in eo parvi refert quid veri sit. illud pervelim (nec omnes auctores sunt) proditum falso esse, venenis absumptos quorum mors infamem annum pestilentia fecerit, sicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogaverim, exponenda est. cum primores civitatis similibus morbis eodemque ferme omnes eventu morerentur, ancilla quaedam ad Q. Fabium Maximum aedilem curulem indicaturam se causam publicae pestis professam est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum moxae iudicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt, consensuque ordinis fides iudici data. tum patefactum muliebri fraude civitatem premi, matronasque ea venena coquere, et si sequi extemplo velint, manifesto deprehendi posse. secuti iudicem et coquentes quasdam medicamenta et recondita alia invenerunt, quibus in forum delatis, et ad viginti matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem accitis, duae ex eis, Cornelia ac Sergia, patriciae utraque gentis, cum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante iudice bibere iussae ut se falsum commentam arguerent, spatium ad colloquendum sumpto, cum summo populo in conspectu omnium rem ad ceteras rettulissent, haud abnuentibus et illis bibere, epoto medicamento suamet ipsae fraude omnes interierunt. comprehensae extemplo earum comites magnum numerum matronarum indicaverunt; ex quibus ad centum septuaginta damnatae. neque de beneficiis ante eam diem Romae quaesitum est. prodigii ea res loco habita, captisque magis men-

c) Per prolepsin Fabium h. l. Maximum dici, monet GLAR. Accepit enim in censura demum Maximi cognomen. Vid. inf. IX, 46. fin. Cf. sup. I, 34. not. h. d) Ad Q. professa est, i. e. apud Q. Vid. sup. II, 19. not. *) 54. not. f. e) Intell. medicamenta.

tibus quam consceleratis similis visa. itaque memoria ex annalibus repetita in secessionibus quondam plebis clavum ab dictatore fixum^f, alienatasque discordia mentes hominum eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem clavi figendi causa creati placuit. creatus Cn. Quintilius magistrum equitum L. Valerium dixit; qui fixo clavo magistratu se abdicaverunt.

Creati consules L. Papirius Crassus iterum L. Plau-19
tius Venno. cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni et Lucani Romam venerunt^g, orantes ut in fidem reciperentur: si a Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. missi tum ab senatu legati, denuntiatumque Samnitibus ut eorum populorum finibus vim abstinerent. valuitque ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum.

Eodem anno Privernas bellum initum, cuius socii Fundani, dux etiam fuit Fundanus, Vitruvius Vaccus, vir non domi solum sed etiam Romae clarus. aedes fuere in Palatio eius, quae Vacci prata diruto aedificio publicatoque solo appellata. adversus hunc vastantem effuse Setinum Norbanumque et Coranum agrum L. Papirius profectus haud procul castris eius consedit. Vitruvio nec ut vallo se teneret adversus validiorem hostem, sana constare mens^h, nec ut longius a castris dimicaret, animus suppetere. vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retro quam praelium aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat; et ut levi momento nec ambigue est victus, ita brevitate ipsa loci facilique receptu in tam propinqua castra haud aegre militem a multa caede est tutatus; nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugae extremae, cum in castra ruerent, caesi; pri-

f) Cf. hac de re sup. VII, 3. g) Livius ait, legatos Lucanos venisse Romam, et ex Volscis Fabraternos: non simul ex Volscis, et Fabraternos et Lucanos. ΓΡΟΝΟΥ. h) Quemadmodum h. l. non simpliciter mens constare, sed mens sana constare dicitur, ita etiam aliquis dicitur consistere mente quieta ap. Cic. divinat. II, cap. ult. ΔΡΑΚΕΝΒ.

a. U. c. 425.

misque tenebris Privernum inde petatum agmine trepido, ut muris potius quam vallo sese tutarentur. a Priverno Plautius alter consul, pervastatis passim agris praedaeque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit. ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit; negant, se pro Vitruvio sectamque eius secutis precatum venisse, sed pro Fundano populo, quem extra culpam belligesse ipsum Vitruvium iudicasse, cum receptaculum fugae Privernum habuerit, non patriam Fundos. Priverni igitur hostes populi Romani quaerendos persequendosque esse, qui simul a Fundanis ac Romanis, utriusque patriae immemores, defecerint. Fundanis pacem esse et animos Romanos et gratam memoriam acceptae civitatis, orare se consulem ut bellum ab innocuo populo abstineat: agros, urbem, corpora ipsorum coniugumque ad liberorum suorum in potestate populi Romani esse futuraque, collaudatis Fundanis consul, litterisque Romam missis in officio Fundanos esse, ad Privernum flexit iter. prius animadversum in eos qui capita coniurationis fuerant a consule scribit Claudius; ad trecentos quinquaginta ex coniuratis victos Romam missos, eamque deditorem ab senatu non acceptam, quod egentium atque humilium poena defungi velle Fundanum populum censuerint.

- 20 Privernum duobus consularibus exercitibus cum consideretur, alter consul comitiõrum causa Romam revocatus. carceres^l eo anno in circo primum statuti. nondum perfunctos cura Privernatis belli tumultus Gallici fama atrox invasit, haud ferme unquam neglecta patribus. extemplo igitur consules novi L. Aemilius Mamercinus et C. Plautius eo ipso die, calendis Quintilibus, quo magistratum inierunt, comparare^m inter se provincias iussi, et Mamercinus, cui Gallicum bellum

i) Cf. inf. XXXIII. 10. not. a. sup. VI, 42. not. o. VII, 10. not. k. k) Vid. sup. II, 25. not. v. III, 5. not. u. V, 11. not. y. l) Varro: in circo primo, unde mittuntur equi, carceres dicuntur, dicti, quod coercentur equi, ne inde exeant ante, quam magistratus misit. Sigon. m) Vid. inf. XXIV, 10. not. o. sup. hoc lib. 6. not. m.

evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia. quin opificum quoque vulgus et sellularii, minime militiae idoneum genus, exciti dicuntur, Veiosque ingens exercitus contractus, ut inde obviam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleretur, ad urbem incedens, non placuit. paucos deinde post dies, satis explorata temporis eius quiete, a Gallis Privernum omnis conversa vis. duplex inde fama est: alii vi captam urbem, Vitruviumque vivum, in potestatem venisse, alii, priusquam ultima adhiberetur vis, ipsos se in ditionem consulis caduceum praefidentes permisisse, auctores sunt, Vitruviumque ab suis traditum, senatus de Vitruvio Privernatibusque consulto consulum Plautium dirutis Priverni muris praesidioque valido imposito ad triumphum accessit; Vitruvium in carcerem posse servari iussit, quoad consul redisset, tum verberatum necari, aedes eius quae essent in Palatio, diruendas, bona Seimoni Sancio censuerunt consecranda; quodque aeris ex eis redactum est, ex eo aenei orbes facti positi in sacello Sanci versus aedem Quirini, de senatu Privernate ita decretum, ut qui senator Priverni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tiberim lege eadem, qua Veliterni habitaret, his ita decretis usque ad triumphum Plautii silentium de Privernatibus fuit: post triumphum consul, necato Vitruvio sociisque eius noxae, apud satiatos iam supplicii nocentium tutam mentionem de Privernatibus ratis, "quoniam auctores defectionis" inquit, "meritas poenas et ab diis immortalibus et a vobis habent, patres conscripti, quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem, etsi meae partes exquirendae magis sententiae quam dandae sunt, tamen cum videam Privernates vicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est, quam minimum irarum inter nos illosque relinquere velim." cum ipsa per se res anceps²¹

n) Opifices a sella dicti. Cf. Cic. Catil. IV, 8. fin. o) Vid. sup. II, 19. not. d. p) Sic. inf. XXII, 25. in custodiam habere. Cf. XXIV, 1. not. d. XXXIII, 10. not. y. sup. II, 14. not. e. VI, 39. not. q. q) Cf. Ovid. fast. VI, 214. r) Vid. sup. VI, 23. not. z.

a. U. c. 426.

esset, prout cuiusque ingenium erat, atrocius mitiusve suadentibus, tum incertiora omnia unus ex Privernatibus legatis fecit, magis condicionis in qua natus esset quam praesentis necessitatis memor; qui interrogatus^s a quodam tristioris sententiae auctore quam poenam meritos Privernates censeret, "eam" inquit "quam merentur qui se libertate dignos censent." cuius cum feroci responso infestiores factos videret consul eos qui ante Privernatium causam impugnabant, ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret, "quid, si poenam" inquit "remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus?" "si bonam dederitis" inquit, "et fidam et perpetuam; si malam, haud diuturnam." tum vero minari, nec id ambigue, Privernatem quidam, et illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos: pars melior senatus ad meliora responsum³ trahere^t, et dicere viri et liberi vocem auditam. an credi posse ullum populum, aut hominem denique, in ea condicione cuius eum paeniteat, diutius quam necesse sit mansurum? ibi pacem esse fidam, ubi voluntarii pacati sint; neque eo loco ubi servitutem esse velint, fidem sperandam esse. in hanc sententiam maxime consul ipse inclinavit animos, identidem ad principes sententiarum consulares^u, uti exaudiri posset a pluribus, dicendo eos demum qui nihil praeterquam de libertate cogitent, dignos esse qui Romani fiant. itaque et in senatu causam obtinere, et ex auctoritate patrum latum ad populum est ut Privernatibus civitas daretur. eodem anno

3) ad meliora responsum] ad mollius responsa Gr.

s) Cf. inf. XXX, 22. not. b. t) Ad meliora, i. e. in meliorem partem, quemadmodum exponit Doujat. Ad molliora [mollius] trahere, ut mollius accipere, interpretari ap. Tacit. hist. I, 12. II, 96.; in mollius referre ann. XIV, 39. DRAKENB. u) Principes sententiarum sunt, qui primi rogantur sententiam. Hi erant primae dignitatis senatores, et fere consulares: nam tota turba senatorum sententiam rogari non poterat. Cum autem saepe variae essent horum principum sententiae, is, qui auctor cuiusque sententiae erat, princeps illius dicebatur. Inf. XXVI, 32. DUK.

Anxur trecenti in coloniam missi sunt; bina iugera agri acceperunt.

Secutus est annus nulla re belli domive insignis, P. 22 Plautio Procuro P. Cornelio Scapula consulibus, praeterquam quod Fregellas (Sidicinorum is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta, et populo viscera-tio^v data a M. Flavio in funere matris. erant qui per speciem honorandae parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum, die dicta ab aedilibus, crimine stupratae matris familiae absolvisset. data visce-ratio in praeteritam iudicii gratiam honoris etiam ei causa fuit; tribunatumque plebei proximis comitiis ab-sens^w petentibus praefertur^x.

Palaepolis fuit haud procul inde ubi nunc Neapolis sita est. duabus urbibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi; Cumani Chalcide Euboica originem tra-hunt. classe qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius quod accolunt potuere, primo in insulas Aenariam et Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. haec civitas cum suis viribus tum Samnitium infida⁴ adversus Romanos societate⁵ freta⁷, sive pestilentiae, quae Romanam urbem adorta nuntia-batur, fidens, multa hostilia adversus Romanos agrum Campanum Falernumque incolentes fecit, igitur L. Cor-nelio Lentulo Q. Publilio Philone iterum consulibus fetialibus Palaepolim ad res repetendas missis, cum re-latum esset a Graecis, gente lingua magis strenua quam factis, ferox responsum, ex auctoritate patrum populus Palaepolitans bellum fieri iussit. inter consules provin-cii comparatis^z bello Graeci persequendi Publilio eve-nerunt; Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se moverent, oppositus. fama autem erat defectioni Campa-norum imminentes^a admoturos castra. ibi optimum vi-

4) infidae — societati optimi.

v) Carnis crudae divisio. Стрѳтн. w) Vid. inf. XXVI, 22. not. r. sup. IV, 42. not. i. x) Proximis comitiis, inquit, tri-bunatum plebei petentibus ipse absens praefertur. Gronov. y) Cf. sup. IV, 37. not. p. z) Vid. sup. 20. not. m. a) Sup. IV, 25. iam diu nequicquam imminentes spei maio-

a. U. c. 428.

sum Cornelio stativa habere. ab utroque consule exiguan spem pacis cum Samnitibus esse certior fit senatus. Pubilius duo millia Nolanorum militum et quattuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus quam voluntate Graecorum recepta Palaepolim miserat^b; Cornelius delectum indictum a magistratibus, universon Samnium erectum, ac vicinos populos, Privernatem Fundanumque et Formianum, haud ambigue sollicitari. ob haec cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites quam bellum fieret, responsum redditur ab Samnitibus ferox. ultro incusabant iniurias Romanorum; neque eo negligentius ea quae ipsis obicerentur purgabant^c. haud ullo publico consilio auxiliove iuvari Graecos; nec Fundanum Formianumve a se sollicitatos: quippe minime paenitere se virium suarum, si bellum placeat. ceterum non posse dissimulare aegre pati civitatem Samnitium, quod Fregellas ex Volscis captas dirutasque ab se restituerit Romanus populus, coloniamque in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent. eam se contumeliam iniuriamque, ni sibi ab iis qui fecerint dematur, ipsos omni vi depulsuros esse. cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos vocaret, "quid perplexe agimus?" inquit^d. "nostra certamina, Romani, non verba legatorum nec hominum quisquam disceptator, sed campus Campanus,

ris honoris. **DRAKENB.** Cf. inf. XXXI, 14. not. a. 47. not. i. sup. III, 51. not. y. b) Miserat ad utrumque refertur consulem, estque: miserat nuncios vel nunciatum vel litteras hoc nuncio. Sic inf. XXV, 22. XXIX, 25. XXXIII, 28. XXXVI, 8. Gronov. Optime viri docti miserat recepta Palaepolim exponunt missis nunciis vel litteris indicavit, recepta esse in urbem Palaepolim. Eo sensu mittere apud nostrum frequens est. Sup. VI, 10. inf. XXVII, 43. [not. x.] XXXVII, 18. XXIV, 19. Πέπειν quoque apud Graecos eodem modo usurpari, docuit Duk. ad Thucyd. IV, 93. **DRAKENB.** c) Sup. I, 9. factum purgare, i. e. excusare, a crimine et culpa liberare, quod idem est, atque sese de facto purgare. Ita h. l. purgare obiecta dicuntur, qui ea diluunt ac refellunt, qui sese purgant de iis, quae obiciuntur. d) Nempe is, qui adversarii partes egit, qui pro Samnitibus verba fecit. Cf. sup. VI, 40. not. w.

in quo concurrendum est, et arma et communis Mars belli^e decernet. proinde inter Capuam Suessulamque castra castris conferamus^f, et Samnis Romanusne imperio Italiam regat decernamus." legati Romanorum cum se non quo hostis vocasset, sed quo imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent, iam Publilius inter Palaepolim Neapolimque loco opportune capto diremerat hostibus societatem auxilii mutui, qua, ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant. itaque cum et comitiorum dies instaret, et Publilium imminem hostium muris avocari ab spe capiendae in dies urbis haud e re publica esset, actum cum tribunis est, ad populum ferrent ut cum Publilius Philo consulatu abisset, pro consule rem gereret, quoad debellatum^g cum Graecis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum revocari ab impetu belli placebat, litterae missae ut dictatorem comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum; ab eo magister equitum dictus Sp. Postumius. nec tamen ab dictatore comitia sunt habita, quia vitio^hne creatus esset in disquisitionem venit. consulti augures vitiosum^h videri dictatorem pronuntiaverunt. eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. nam neque facile fuisse id vitium nosci, cum consul oriensⁱ de nocte^k silentio diceret dictatorem; neque ab consule cuiquam publice privatimve de ea re scriptum esse; nec quemquam mortalium exstare qui se vidisse aut audisse quid dicat quod auspicium dirimeret; neque augures divinare Romae sedentes potuisse quid in castris consuli vitii obvenisset. cui non apparere, quod plebeius dictator sit, id vitium auguribus visum? haec aliaque ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit, dilatisque alia atque alia de causa comitiis, quartusdecim-

e) Vid. sup. 11. not. y. f) Cf. sup. III, 69. not. v. g) Vid. sup. 10. not. r. h) Vitio creatum. Vid. sup. i) I. e. surgens, quemadmodum monet GRONOV. k) De nocte est post mediam noctem, tempore nocturno. Horat. epist. I, 2, 32. Ita de tertia vigilia inf. IX, 44, 10, ubi plura vide. DRAKENB. Cf. inf. IX, 38. sub. fin.

a. U. c. 428.

mus demum interrex L. Aemilius consules creat C. Poetelium L. Papirium Mugillanum. Cursorem in aliis annalibus invenio.

- 24 Eodem anno Alexandream¹ in Aegypto proditum conditam, Alexandrumque Epiri regem ab exsule Lucano interfectum sortes^m Dodonaei Jovis eventu affirmasse. accito ab Tarentinis in Italiam data dictioⁿ erat, caveret Acherusiam aquam Pandosiamque urbem: ibi fati eius terminum dari. eoque ocius transmisit in Italiam, ut quam maxime procul abesset urbe Pandosia in Epiro et Acheronte amni, quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. ceterum ut ferme fugiendo in media fata ruitur, cum saepe Brutias Lucanasque legiones fudisset, Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis Sipontumque, Bruttiorum Terinam⁶, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset urbes, et trecentas familias illustres in Epirum, quas obsidum numero haberet, misisset, haud procul Pandosia urbe imminente Lucanis ac Bruttis finibus tres tumulos aliquantum inter se distantes insedit, ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret. et ducentos ferme Lucanorum exsules circa se pro fide habebat, ut pleraque eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. imbres continui campis omnibus inundantes cum interclusissent trifariam exercitum a mutuo inter se auxilio, duo praesidia, quae sine rege erant, improvise hostium adventu opprimuntur; deletisque eis ad ipsius obsidionem omnes conversi. inde ab Lucanis exsulibus ad suos nuntii missi sunt, pactoque reditu promissum est regem aut vivum aut mortuum in potestatem daturus. ceterum cum delectis ipse, egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes et ducem Lucanorum, cominus congressum obtruncat; contrahensque suos ex fuga palatos pervenit

6) Terinam Glareanus: codices acentinam vel acerinam.

1) Vid. inf. XXXI, 43. not. m. m) Cf. sup. V, 15. not. l. n) I. e. *Χρησμός*, oraculum, ut monent interpretes. Acc. ap. auct. ad Herenn. II, 26. *Aperte fatur dictio*, si intelligas.

ad amnem, ruinis recentibus pontis, quem vis aquae abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, "iure Acheros vocaris" inquit. quod ubi ad aures accidit regis, adiecit exemplo animum fatis suis, substititque dubius an transiret. tum Sotimus minister ex regis pueris, quid in tanto discrimine periculi^o cunctaretur interrogans, indicat Lucanos insidiis quaerere locum. quos ubi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium et per medium amnem transmittit equum. iamque in vadum egressum eminus veruto Lucanus exsul transfigit. lapsum inde cum inhaerente telo corpus exanime detulit amnis in hostium praesidia. ibi foeda laceratio corporis facta. namque praeciso medio partem Consentiam misere; pars ipsis retenta ad ludibrium, quae cum iaculis saxisque procul incesso, mulier una ultra humanarum irarum fidem^r saevienti turbae immixta, ut parumper sustinerent precata, flens ait virum sibi liberosque captos apud hostes esse: sperare corpore regio utcunque mulcato se suos redempturam. is finis lacerationi fuit, sepultumque Consentiae quod membrorum reliquum fuit cura mulieris unius; ossaque Metapontum ad hostes remissa, inde Epirum devecta ad Cleopatram uxorem sororemque Olympiadem, quarum mater magni^a Alexandri altera, soror altera fuit. haec de Alexandri Epi-rensens tristi eventu, quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit.

Eodem anno lectisternium^r Romae, quinto post conditam urbem, iisdem quibus ante placandis habitum est diis. novi deinde consules iussu populi cum misissent

o) Cf. sup. VI, 17. not. c. p) Ultra, quam credi potest, humanam iram progredi. Gronov. Suet. Caes. 57. laboris *ultra fidem* patiens erat. Justin. II, 6. quae non modo *ultra spem* gerendi, verum etiam *ultra gesti fidem* peracta sunt. Valer. Max. III, 2, ex. 24. *ultra fidem* veri excedere iudicari possent. Drakenb. q) Vid. sup. 3. not. m. r) Cf. sup. V, 13. not. y.

a. U. c. 429.

qui indicerent Samnitibus bellum, et ipsi maiore conatu quam adversus Graecos cuncta parabant, et alia nova nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Apuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma virosque ad bellum pollicentes. foedere ergo in amicitiam accepti. eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta. tria oppida in potestatem venerunt, Allifae Callifae Rufrium; aliusque ager^s primo adventu consulum longe lateque est pervastatus. hoc bello tam prospere commisso^t, alteri quoque bello, quo Graeci obsidebantur, iam finis aderat. nam praeterquam quod interseptis munimentis hostium pars parti absissa erat, foediora aliquanto intra muros iis quibus hostis territabat [patiebantur], et velut capti a suismet ipsi⁷ praesidiis^u indigna in⁸ liberis quoque ac coniugibus, et quae captarum urbium extrema sunt, patiebantur. itaque cum et a Tarento et a Samnitibus fama esset nova auxilia ventura, Samnitium plus quam vellent intra moenia esse rebantur, Tarentinorum iuventutem, Graeci Graecos, haud minus per quos Samniti Nolanoque quam ut Romanis hostibus resisterent, expectabant. postremo levissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus et Nymphius principes civitatis communicato inter se consilio partes ad rem agendam divisere, ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad praebendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit qui ad Publilium Philonem venit, et quod bonum faustum felix Palaepolitanis populoque Romano esset, tradere se ait moenia statuisse. eo facto utrum ab se prodita an servata patria videatur, in fide Romana positum esse. sibi privatim nec pacisci quicquam nec petere: publice petere quam pacisci magis, ut si successisset inceptis, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio periculoque reditum in amicitiam suam

7) ipsi et in Gr: codices ipsis et iam.

s) Per alium agrum intelligi reliquum Samnium. DRAKENB. Vid. sup. I, 57. not. d. t) l. e. incepto. Vid. inf. XLIV, 4, 8. DRAKENB. u) Vid. sup. 23. init.

esset, quam qua stultitia et temeritate de officio deces-
sum. collaudatus ab imperatore tria millia militum ad
occupandam eam partem urbis, quam Samnites inside-
bant, accepit: praesidio ei L. Quintius tribunus militum
praepositus, eodem tempore et Nymphius praetorem²⁶
Samnitium arte aggressus perpulerat ut, quoniam omnis
Romanus exercitus aut circa Palaepolim aut in Samnio
esset, sineret se classe circumvehi ad Romanum agrum,
non oram modo maris sed^v ipsi urbi propinqua loca
depopulaturum. sed ut falleret^w, nocte proficiscendum
esse extemploque naves deducendas^x. quod quo matu-
rius fieret, omnis iuventus Samnitium praeter neces-
sarium urbis praesidium ad littus missa. ubi dum Nym-
phius in tenebris et multitudine semet ipsa^y impediante,
sedulo aliis alia imperia turbans, terit tempus, Cha-
rilaus ex composito ab sociis in urbem receptus, cum
summa urbis Romano milite implesset, tolli clamorem
iussit; ad quem Graeci signo accepto a principibus qui-
evare, Nolani per aversam^z partem urbis via Nolam
ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe ut ex-
peditio in praesentia fuga, ita foedior, postquam peri-
culo evaserunt, visa, quippe qui inermes, nulla rerum
suarum non relicta inter hostes, ludibrium non exter-
nis modo sed etiam popularibus, spoliati atque egentes
domos rediere. haud ignarus opinionis alterius, qua
haec^a proditio ab Samnitibus facta traditur, cum au-
ctoribus hoc dedi quibus dignius credi^b est, tum foe-
dus Neapolitanum (eo enim deinde summa rei Grae-
corum venit) similis vero facit ipsos in amicitiam re-
disse. Publilio triumphus decretus, quod satis^c crede-
batur obsidione domitos hostes in fidem venisse. duo
singularia haec ei viro primum contingere, prorogatio

v) Vid. sup. 8. not. d. w) Cf. sup. II, 19. not. d. x) Vid.
inf. XXIII, 34. not. e. y) Cf. sup. praef. not. b. IV, 51.
not. c. z) Vid. sup. V, 29. not. a. a) Haec referendum tan-
tum est ad opinionem alterius; Palaepolitanis enim urbem
prodiisse dicere non potuit. b) Pro: quibus credatur di-
gnius est. c) Sc. esse, i. e. sufficere ad impetrandum tri-
umphum.

a. U. c. 429.

imperii non ante in ullo facta, et acto honore^d triumphus.

27 Aliud subinde bellum cum alterius orae^e Graecis exortum. namque Tarentini cum rem Palaepolitanam vana spe auxilii aliquandiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos acceperere, velut destituti ac non qui ipsi destituissent, increpare Palaepolitanos, ira atque invidia in Romanos furere, eo etiam quod Lucanos et Apulos (nam utraque eo anno societas coepta est) in fidem populi Romani venisse allatum est. quippe prope modum perventum ad se esse, iamque in eo rem fore ut Romani aut hostes aut domini habendi sint, discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium eventusque eius verti. eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam, quando^f Lucanus defecerit; quem revocari adhuc impellique ad abolendam societatem Romanam posse, si qua ars serendis discordiis adhibeatur. haec consilia cum apud cupidos rerum novandarum valuissent, ex iuventute quidam Lucanorum pretio adsciti, clari magis inter populares quam honesti, inter se mulcati ipsi virgis, cum corpora nuda intulissent in civium coetum, vociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, a consule virgis caesos ac prope securi percussos esse. deformis suapte natura res cum speciem iniuriae magis quam doli prae se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum vocare; et alii circumstantes concilium^g bellum in Romanos poscunt, alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrent; tumultusque etiam sanos consternante^h animos, decernitur ut societas cum Samnitibus renovareturⁱ, legatique ad eam rem mittuntur. repentina res quia quam causam nullam tam ne fidem quidem habebat, coacti a Samnitibus et obsides dare et praesidia in loca munita accipere, caeci fraude et ira

d) I. e. postquam honore abiit. SIGON. e) Orientalis nempe. f) Cf. II, 29. u. XXXIII, 6. m. g) Cf. II, 54. h) IV, 6. o. (IV. 48. §. 5. DRAKENB. h) H. l. vehementer excitare. Cf. VII. 42. etc. GEBHARD. i) Imperfectum positum, quod decernitur, praes. histor. pro praeterito positum est.

nihil recusarunt. dilucere deinde brevi fraus coepit, postquam criminum^k falsorum auctores Tarentum commigravere: sed amissa omni de se potestate nihil ultra quam ut paeniteret frustra restabat.

Eo anno plebei Romanae velut aliud initium liber-²⁸tatis factum est, quod necti^l desierunt: mutatum autem ius ob unius feneratoris simul libidinem simul crudelitatem insignem. L. Papirius is fuit, cui cum se C. Publius ob aes alienum paternum nexum dedisset, quae aetas formaque misericordiam elicere poterat, ad libidinem et contumeliam animum accenderunt^m; et florem aetatis eius fructum adventitiumⁿ crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus, dein postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare atque identidem admonere fortunae; postremo cum ingenuitatis magis quam praesentis condicionis memorem videret, nudari iubet verberaque afferri. quibus laceratus iuvenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens feneratoris, ingens vis hominum cum aetatis miseratione atque indignitate^o iniuriae accensa, tum suae condicionis liberumque suorum respectu, in forum atque inde agmine facto ad curiam concurrat; et cum consules tumultu repentino coacti senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuvenis tergum, procumbentes ad singulorum pedes, ostentabant^p. victum eo die ob impotentem^q iniuriam unius ingens vinculum fidei; iussique consules ferre ad populum ne quis, nisi qui noxam^r meruisset donec poenam lueret, in compedibus aut in nervo^s teneretur; pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esset. ita nexi^t soluti, cautumque in posterum ne necerentur.

Eodem anno cum satis per se ipsum Samnitium bel-²⁹

k) Cf. I, 47. m. l) I. e. omnino corpore creditori obnoxium esse. n) Singularem et pluralem numerum saepe simul Livius cum collectivis coniungit. cf. DRAKENB. IV, 16. u) Emolumentum extrinsecus pecuniae creditae accedens. DOER. o) Contumelia. p) Cf. not. m. q) Cf. III, 36. p. VII, 39. h. 41. d. r) Cf. II, 59. r. s) Cf. VI, 11. c. t) Cf. II, 23. r.

a. U. c. 429.

lum et defectio repens Lucanorum auctoresque defectio-
nis Tarentini sollicitos haberent patres, accessit ut et
Vestinus ^u populus Samnitibus sese coniungeret. quae
res sicut eo anno sermonibus magis passim hominum
iactata quam in publico ullo concilio est, ita insequen-
tis anni consulibus, L. Furio Camillo iterum Iunio Bruto
Scaevae, nulla prior potiorque visa est de qua ad se-
natum referrent. et quanquam nova res erat, tamen
tanta cura patres incessit ut pariter eam susceptam ne-
glectamque timerent, ne aut impunitas eorum lascivia
superbiaque aut bello poenae expetitae metu propinquo ^v
atque ira concirent finitimos populos. et erat genus
omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Pelignique
et Marrucini; quos, si Vestinus attingeretur, omnes ha-
bendos hostes ^w. vicit tamen pars quae in praesentia
videri potuit maioris animi quam consilii: sed eventus
docuit fortes fortunam iuvare. bellum ex auctoritate ^x
patrum populus adversus Vestinos iussit. provincia ea
Bruto, Samnium Camillo sorte evenit. exercitus utro-
que ducti, et cura tuendorum finium hostes prohibiti
coniungere arma. ceterum alterum consulem L. Furium,
cui maior moles rerum imposita erat, morbo gravi im-
plicuit fortuna bello subtraxit; iussusque dictatorem
dicere rei gerendae causa longe clarissimum bello ea
tempestate dixit L. Papirium Cursorem, a quo Q. Fa-
bius Maximus Rullianus magister equitum est dictus,
par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia ta-
men, qua prope ad ultimum dimicationis ventum est,
nobilius ^y. ab altero consule in Vestinis multiplex ^z bel-
lum, nec usquam vario eventu, gestum est. nam et
pervastavit agros, et populando atque urendo tecta ho-
stium sataque in aciem invitos extraxit; et ita praelio
uno accidit ^a Vestinorum res, haudquaquam tamen in-

u) A Sabinis ad orientem habitantes, usque ad mare Adria-
tic. v) Propinqui periculi. DOERR. w) Sc. esse. Pendet ora-
tio ex aliquo verbo declarandi, quod cogitandum est, ut con-
stabat. x) H. l. i. q. consilio. y) H. l. i. q. insignius, me-
morabilius. cf. Cic. Cael. 13. Pet. cos. 3. z) multiplici modo
gestum. a) L. q. debilitavit, sic passim res accisae.

cruento milite suo, ut non in castra solum refugerent hostes, sed iam ne vallo quidem ac fossis freti dilaberentur in oppida, situ urbium moenibusque se defenderent. postremo oppida quoque vi expugnare adertur, primo Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira, quod haud fere quisquam integer praelio excesse- rat, scalis cepit, deinde Cingiliam. utriusque urbis prae- dam militibus, quod eos neque portae nec muri ho- stium arcuerant, concessit.

In Samnium incertis itum auspiciis est; cuius rei³⁰ vitium non in belli eventum, quod prospere gestum est, sed in rabiem atque iras^b imperatorum vertit. namque Papius dictator a pullario monitus cum ad auspicium repetendum de Romam proficisceretur, magis- tro equitum denuntiavit ut sese loco teneret, neu ab- sente se cum hoste manum consereret. Fabius cum post protectionem dictatoris per exploratores comperisset per- inde omnia soluta apud hostes ac si nemo Romanus in Samnio esset, seu ferox adolescens indignitate accen- sus, quod omnia in dictatore viderentur reposita esse, seu occasione bene gerendae rei inductus, exercitu in- structo paratoque^f profectus ad Imbrinium (ita vocant locum) acie cum Samnitibus confligit. ea fortuna pugnae fuit ut nihil relictum sit quo, si affuisset dictator, res melius geri potuerit. non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam, auctore L. Cominio tribuno mili- tum, qui aliquoties impetu capto^g perrumpere non po- terat hostium agmen, detraxit frenos equis, atque ita concitatos calcaribus permisit^h ut sustinere eos nulla vis posset. per arma, per viros late stragem dedere. secutus pedes impetum equitum turbatis hostibus in- tulit signa. viginti millia hostium caesa eo die tradun- tur. auctores habeo bis cum hoste signa collata dictatore

b) Inter eos ipsos. c) Cf. VII, 38. c. et DRAKENB. II, 62, §. 2. d) Idem fere q. renovare, eo discrimine quod hoc dicitur de novis, illud de iisdem magistratibus. cf. VI, 5. d. e) Passive, i. e. indigno statu. f) Deest cum, pro more Li- vii. cf. XXVIII, 13. t. et DRAKENB. XXIII, 9. g) Pro fa- cto. h) I. q. immisit.

a. U. c. 430.

absente, his rem egregie gestam. apud antiquissimos scriptores una haec pugna invenitur; in quibusdam analibus tota res praetermissa est.

Magister equitum, utⁱ ex tanta caede, multis potitus spoliis congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremavit, seu votum id deorum cuiuspiam fuit, seu credere libet Fabio auctori^k eo factum ne suae gloriae fructum dictator caperet nomenque ibi scriberet^l aut spolia in triumpho ferret. litterae quoque de re prospere gesta ad senatum, non ad dictatorem missae argumentum fuere minime cum eo communicantis laudes. ita certe dictator id factum accepit, ut laetis aliis victoria parta prae se ferret iram tristitiamque. misso itaque repente senatu se ex curia proripuit, tum vero non Samnitium magis legiones quam maiestatem dictatoriam et disciplinam militarem a magistro equitum victam et eversam dictitans, si illi^m impune spretum imperium fuisset, itaque plenus minarum iraeque profectus in castra cum maximis itineribus isset, non tamen praevenire famam adventus sui potuit. praecurrerant enim ab urbe qui nuntiarent dictatorem avidum poenae venire, alternis pene verbis T. 31 Manliiⁿ factum laudantem. Fabius concione extemplo advocata obtestatus milites est ut, qua virtute rem publicam ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicioque^o vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. venire amentem invidia, iratum virtuti alienae felicitatique; furere, quod se absente res publica^p egregie gesta esset; malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites quam Romanos victoriam esse. imperium dictitare spretum, tanquam

i) Coniungendum cum potitus, idem est atque utpote qui. k) Sc. Fabio Pictori, antiquissimo rerum Romanarum scriptori. auctori, i. q. scriptori, narranti. GROSIV. l) Pro adscriberet; accipiendum est de spoliis post triumphum in templis cum sollemni inscriptione fixis. DUK. m) Pro ab illi. n) Severitatem in eius filium. SIGON. cf. VIII, 7. o) Magistri equitum non suis sed dictatorum auspiciis pugnaverunt. Sed in huiusmodi orationibus scriptores minus accurate loqui solent. PERIZON. p) Pr. res civitatis. cf. III, 19. Sallust. lug. 100.

non eadem mente ^r pugnari vetuerit qua pugnatum doleat. et tunc invidia impedire virtutem alienam voluisse, cupidissimisque arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moveri possent; et nunc id furere, id aegre pati, quod sine L. Papirio non inermes, non manci ^r milites fuerint, quod se Q. Fabius magistrum equitum duxerit ^s ac non accensum dictatoris. quid illum facturum fuisse, si, quod belli casus ferunt Marsque communis, adversa pugna evenisset, qui sibi devictis hostibus, re publica bene gesta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum minetur? neque illum magistro equitum infestiorum quam tribunis militum, quam centurionibus, quam militibus esse. si possit, in omnes saeviturum fuisse; quia id nequeat, in unum saevire. etiam ^t invidiam tanquam ignem summa petere; in caput consilii, in ducem incurrere. si se ^u simul cum gloria rei gestae exstinxisset, tunc victorem, velut in capto exercitu dominantem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. proinde adessent in sua causa omnium libertati ^v. si consensum exercitus eundem qui in praelio fuerit, in tuenda victoria videat, et salutem unius omnibus curae esse, inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. postremo se vitam fortunisque suas illorum fidei virtutique permittere. clamor est ³² tota concione ortus uti bonum animum haberet: neminem illi vim allaturum salvis legionibus Romanis ^w. haud multo post dictator advenit, classicoque extemplo ad concionem advocavit. tum silentio facto praeco Q. Fabium magistrum equitum citavit; qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator "quaero" inquit "de te, Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit, pareantque ei consules, regia potestas ^x, prae-

q) Alienae nempe gloriae et laudi iniqua et invida. DOER.
 r) Propr. sine manibus, tum omnino: mutili, truncati. s) Putaverit, se pro mag. eq. gesserit. STROTH. t) Cf. III, 53. k.
 u) Magistrum eq. nempe. v) I. e. defenderent libertatem omnino in defendenda re sua. w) Sc. clamaverunt legiones. x) Quia consulibus post exactos reges, regia fere per annum con-

a. U. c. 430.

tores iisdem auspiciis quibus consules creati, aequum censeas necne, magistrum equitum dicto audientem esse. itemque illud interrogo, cum me incertis auspiciis profectum ab domo scirem, utrum mihi turbatis religionibus res publica in discrimen committenda fuerit, an auspicia repetenda, ne quid dubiis diis agerem. simul illud, quae dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse. sed quid ego haec interrogo, cum si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem meae dirigenda tua sententia fuerit. quin tu respondes, vetuerimne te quicquam rei me absente agere, vetuerimne signa cum hostibus conferre; quo tu imperio meo spreto, incertis auspiciis, turbatis religionibus, adversus morem militarem disciplinamque maiorum et nomen deorum ausus es cum hoste confligere. ad haec quae interrogatus es responde. extra ea cave vocem mittas. accede, lictor." adversus quae singula cum respondere haud facile esset, et nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui ac iudicem esse, in modo vitam sibi eripi citius quam gloriam rerum gestarum posse vociferaretur, purgaretque se in vicem atque ultro accusaret, tunc Papirius redintegrata ira spoliari magistrum equitum ac virgas et secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus vestem lictoribus, ad triarios tumultum iam in concione miscentes sese recepit, inde clamor in totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minae audiebantur. qui proximi forte tribunal steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant, orabant ut parceret magistro equitum, neu cum eo exercitum damnaret. extrema concio et circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem, nec procul seditione aberant. ne tribunal

7) in concione] in ultima concione Heusingerus.
 cessa fuit potestas. y) H. l. pro auspiciis. cf. V, 23. l. 2) l. e. dubia deorum voluntate. a) Sensus: tamen ea, quae me velle divinare debebas, tibi exsequenda fuerint. b) Non rogat sed affirmat, quasi diceret: quod tu meum imperium sprexisti et ausus es etc. Gronov. c) Fabius nempe. d) Respondet antecedenti nunc. e) Cf. II, 55. t.

quidem satis quietum erat. legati circumstantes sellam orabant ut rem in posterum diem differret: et irae suae spatium^f et consilio tempus daret. satis castigatam adolescentiam Fabii esse, satis deformatam victoriam: ne ad extremum finem supplicii tenderet^g, neu unico iuveni, neu patri eius clarissimo viro, neu Fabiae genti eam iniungeret ignominiam. cum parum precibus, parum causa^h proficerent, intueri saevientem concionem iubebant, ita irritatis militum animis subdere ignem ac materiam seditioni non esse aetatis, non prudentiae eius. neminem id Q. Fabio poenam deprecanti suam vitio versurum, sed dictatori, si occaecatus ira infestam multitudinem in se pravo certamine movisset. postremo ne id se gratiae dare Q. Fabii crederet, se iusiurandum dare paratos esse non videri eⁱ re publica in Q. Fabium eo tempore animadverti. his vocibus cum in se magis in-33
citarent dictatorem quam in magistrum equitum placarent, iussi de tribunali descendere legati; et silentio nequicquam per praekonem tentato, cum prae strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris nec apparitorum eius vox audiretur, nox, velut in praelio certamini finem fecit. magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papirium exarsurum agitatione^k ipsa exacerbatumque, clam ex castris Romam profugit; et patre auctore M. Fabio, qui ter iam consul dictatorque fuerat, vocato extemplo senatu cum maxime conquereretur apud patres vim atque iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum summoventium auditur; et ipse infensus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. iterata deinde contentio; et prendi Fabium Papirius iussit. ubi cum deprecantibus primoribus patrum atque universo senatu perstaret incepto immitis animus, tum pater M. Fabius "quandoquidem" inquit "apud te nec auctoritas senatus nec aetas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobilitasque magistri

f) Cf. II, 55. s. g) Cf. IV, 8. b. V, 9. g. h) Rationibus ad Fabii causam defendendam propositis. DOCER. i) Cf. VI, 22. m. k) I. e. stimulatam. DOCER.

a. U. c. 430.

equitum a te ipso nominati valet, nec preces, quae saepe hostem mitigavere, quae deorum iras placant, tribunos plebis appello et provoco ad populum¹, eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus iudicium iudicem fero^m, qui certe unus plus quam tua dictatura potest polletque. videro cessurusne provocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostiliusⁿ cessit." ex curia in concionem itur. quo cum paucis dictator, cum omni agmine principum^o magister equitum cum escendisset, deduci^r eum de rostris Papirius in partem inferiorem iussit. secutus pater "bene agis" inquit, "cum eo nos deduci iussisti, unde et privati vocem mittere possemus." ibi primo non tam perpetuae orationes quam altercatio exaudiebantur. vicit deinde strepitum vox et indignatio Fabii senis, increpantis superbiam crudelitatemque Papirii. se quoque dictatorem Romae fuisse, nec a se quemquam, ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem, violatum: Papirium tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore victoriam et triumphum petere. quantum interesse⁸ inter moderationem antiquorum et novam superbiam crudelitatemque. dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minucium consulem ex obsidione a se ereptum^q non ultra saevisse quam ut legatum eum ad exercitum pro consule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute et auctoritate foedissimo cum eventu pugnasset, non solum in praesentia^r moderatum irae esse, ne quid de collega secus populo aut senatui scriberet, sed cum revertisset, potissimum ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperii delegerit. nam populi quidem, penes quem potestas om-

g) interesse Gr: codices interesset.

1) Hinc intelligi potest a dictatore ad populum provocationem fuisse. SIGON. m) Cf. III, 24. l. 56. y. n) In causa Horatii c. I, 26. DOER. o) Cf. VII, 6. c. p) Non enim nisi magistratus, et qui a magistratibus producti erant, in concionem ascendere, et in rostris stare poterant. SIGON. q) I. e. liberatum. r) Nunc, hac in re

nium rerum esset, ne iram quidem unquam atrociorum fuisse in eos qui temeritate atque inscitia exercitus amisissent, quam ut pecunia eos multaret. capite anquisitum^s ob rem bello male gestam de imperatore nullo⁹ ad eam diem esse. nunc ducibus populi Romani, quae ne victis quidem bello fas fuerit, virgas et secures victoribus et iustissimos meritis triumphos intentari. quid enim tandem passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset, si fusus, fugatus, castris exutus fuisset? quo ultra iram violentiamque eius excessuram fuisse quam ut verberaret necaretque? quam conveniens esse propter Q. Fabium civitatem in laetitia victoria supplicationibus ac gratulationibus^t esse; eum propter quem deum delubra pateant, arae sacrificiis fument, honore donis cumulentur, nudatum virgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atque arcem^u deosque ab se duobus praeliis haud frustra advocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu auspiciisque^v vicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quam laetitiam inter hostes fore? haec simul iurgans querens, deum hominumque fidem obtestans, et complexus filium plurimis cum lacrimis agebat^w. stabat cum eo senatus maiestas, favor populi, tribunicium auxilium, memoria absentis exercitus. ex parte altera imperium invictum^x populi Romani, et disciplina rei militaris, et dictatoris edictum pro numine^y semper observatum, et Manliana imperia^z, et posthabita filii caritas publicae utilitati iactabantur. hoc etiam L. Brutum, conditorem Romanae libertatis, antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes et senes faciles de alieno imperio spreto, tanquam rei parvae, disciplinae militaris eversae iuventuti gratiam

g) nullum plerique.

s) Est capite anquirere, vel capitis, diem rei capitalis dicere; sic dicitur pecunia anq. multam alicui dicere. GEBHARD. t) Cf. XXXI, 9. g. u) I. q. Capitolium, explicationis causa appositum. v) Cf. VIII, 31. o. w) Pro: peragebat, perorabat. DOER. x) Cf. VI, 16. z y) Tanquam a numine quodam iussum DOER. z) Cf. IV, 29. g.

a. U. c. 430.

facere^a. se tamen perstaturum in incepto, nec ei qui adversus dictum suum turbatis religionibus ac dubiis auspiciis pugnasset, quicquam ex iusta poena remissurum. maiestas imperii perpetua ne¹ esset, non esse in sua potestate^b: L. Papirium nihil eius [iure] deminuturum. optare ne potestas tribunicia, inviolata ipsa, violet intercessione sua Romanum imperium, neu populus in se potissimum dictatorem² et ius dictaturae exstinguat. quod si fecisset, non L. Papirium, sed tribunos, sed pravum populi iudicium nequicquam posteros accusaturos, cum polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus consulis, non magister equitum dictatoris pareat imperio; nemo hominum, nemo deorum verecundiam habeat; non edicta imperatorum, non auspicia observentur; sine comite^c vagi milites in pacato, in hostico errent; immemores sacramenti licentia sola se, ubi velint, exactorent^d; infrequentia deserantur signa; neque conveniatur ad edictum, nec discernatur, interdium nocte, aequo iniquo loco, iussu³ iniussu imperatoris pugnent; et non signa, non ordines servent; latrocinii modo caeca et fortuita pro solenni et sacra militia sit. "horum criminum vos reos in omnia secula offerte, tribuni plebi; vestra obnoxia^e 35capita pro licentia Q. Fabii obiiicite." stupentes tribunos et suam iam vicem^f magis anxios quam eius cui auxilium ab se petebatur, liberavit onere consensus populi Romani, ad preces et obtestationem versus ut sibi poenam magistri equitum dictator remitteret. tribuni quoque inclinatam rem in preces subsecuti orare dictatorem insistent ut veniam errori humano, veniam adolescen-

1) ne] necne Heusingerus. 2) dictatorem et] dictatore Dukerus. 3) iussu addidit Gelenius.

a) Disciplinam militarem tanquam rem parvam iuventuti condonare. Doer. b) Se non posse concedere quominus esset perpetua maiestas imperii. Doer. c) Cf. I, 57. g. d) Stipendiorum finem faciant. Stron. e) I. e. vos culpam apud posteros pro hac concessa Fabio licentia contrahite. Doer. f) Cf. I, 9. v. 25. b.

tiae Q. Fabii daret: satis eum poenarum dedisse. iam ipse adolescens, iam pater M. Fabius contentionis oblitum procumbere ad genua et iram deprecari dictatoris. tum dictator silentio facto "bene habet^s" inquit, "Quirites. vicit disciplina militaris, vicit imperii maiestas, quae in discrimine fuerunt an ulla post hanc diem essent. non noxae eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnavit; sed noxae damnatus donatur populo Romano, donatur tribuniciae potestati^h, precarium, non iustum auxilium ferenti. vive, Q. Fabi, felicior hoc consensu civitatis ad tuendum te, quam qua paullo ante exsultabas victoria. vive, id facinus ausus cuius tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset quo fuit L. Papirius, veniam dedisset. mecum, ut voles, reverteris in gratiam: populo Romano, cui vitam debes, nihil maius praestiteris quam si hic tibi dies satis documentum dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia possis." cum se nihil morariⁱ magistrum equitum pronuntiasset, degressum eum templo^k laetus senatus, laetior populus, circumfusi ac gratulantes hinc magistro equitum hinc dictatori, persecuti sunt; firmatumque imperium militare haud minus periculo Q. Fabii quam supplicio miserabili adolescentis Manlii videbatur. forte ita eo anno evenit ut, quotiescunque dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio moverentur. ceterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris praerat, ne quam vim hostium magis quam trucem dictatoris iram timeret. itaque frumentatores cum circumventi ex insidiis caesi loco iniquo essent, creditum vulgo est subveniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoque ira alienavit a dictatore militum animos, iam ante infensus quod implacabilis Q. Fabio fuisset, et quod suis precibus negasset, eius populo Romano veniam^l dedisset.

Postquam dictator praeposito^m in urbe L. Papirio³⁶

g) Formula est contenti, at quodammodo approbantis. h) Cf. II, 35. z. i) Cf. II, 5. z. IV, 42. o. k) Cf. VIII, 14. q. l) Sensus: quod precibus suis abnuisset, id populi Romani precibus adnuisset. Doer. m) Pro: dicto in urbe antequam in castra

a. U. c. 430.

Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetitoⁿ quicquam pro magistratu agere, in castra rediit, neque civibus satis laetus adventus eius fuit, nec hostibus quicquam attulit terroris. namque postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu adesset an abesset parvi facientes, instructa acie ad castra accesserunt. ceterum tantum momenti in uno viro L. Papirio fuit, ut si ducis consilia favor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit: ita instruxit aciem loco^o ac subsidiis, ita omni arte bellica firmavit. cessatum a milite, ac de industria, ut obtretaretur laudibus ducis, impedita victoria est. plures Samnitium cecidere, plures Romani vulnerati sunt. sensit peritus dux quae res victoriae obstaret: temperandum ingenium suum esse et severitatem miscendam comitate^f. itaque adhibitis^r legatis ipse circum saucios milites inserens in tentoria caput, singulosque ut sese haberent rogitans, curam eorum nominatim legatis tribunisque et praefectis^q demandabat. rem per se popularem ita dexter^r egit, ut medendis corporibus animi multo prius militum imperatori reconciliarentur^s, nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit quam quod grato animo ea cura accepta est. refecto exercitu cum hoste congressus haud dubia spe sua militumque ita fudit fugavitque Samnites, ut ille ultimus eis dies conferendi signa cum dictatore fuerit. incessit deinde, qua^t duxit praedae spes, victor exercitus; perlustravitque hostium agros, nulla arma, nullam vim nec apertam nec ex insidiis expertus. addebat alacritatem quod dictator praedam omnem edixerat militibus; nec ira magis publica quam privatam compendium^u in hostem acuebat. his

4) comitate GR: codices comitati.

proficisceretur. STROTH. n) Cum vetitum esset Fabio magistratum negotia procurare, gerere. o) Opportuno nempe. DOER. p) Sc. in hanc rem. DOER. q) Fortasse alarum, qui turmis equestribus praerant. DOER. r) Cf. 32, 13. v. s) Sensus: ut dum opera dabatur medendis corporibus, animi multo prius imperatori reconciliarentur, quam corpora sanarentur. DOER. t) Cf. VII, 33. w. u) I. e. emolumentum, lucrum.

cladibus subacti Samnites pacem a dictatore petiere; cum quo pacti ut singula vestimenta^v militibus et annum stipendium darent, cum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, unius eius fidei virtutisque causam suam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. dictator triumphans urbem est in-³⁷gressus; et cum se dictatura abdicare vellet, iussu patrum, priusquam abdicaret, consules creavit C. Sulpicium Longum iterum Q. Aemilium Cerretanum. Samnites infecta pace, quia de condicionibus agebatur, indutias annuas ab urbe rettulerunt. nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeo, postquam Papirium abisse magistratu nuntiatum est, arrecti ad bellandum animi sunt.

C. Sulpicio Q. Aemilio (Aulium quidam annales habent) consulibus ad defectionem Samnitium Apulum novum bellum accessit. utroque^w exercitus missi. Sulpicio Samnites, Apuli Aemilio sorte evenerunt. sunt qui non ipsis Apulis bellum illatum, sed socios eius gentis populos ab Samnitium vi atque iniuriis defensos scribant. ceterum fortuna Samnitium, vix a se ipsis eo tempore propulsantium bellum, propius ut sit vero facti non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus Samniumque evastatum; hostes nec hic nec illic inventi. Romae nocturnus terror ita ex somno trepidam repente civitatem excivit, ut Capitolium atque arx moeniaque et portae plena armatorum fuerint. et cum concursatum conclamatumque ad arma omnibus locis esset, prima luce nec auctor nec causa terroris comparuit.

Eodem anno de Tusculanis Flavia rogatione populi fuit iudicium. M. Flavius tribunus plebis tulit ad populum ut in Tusculanos animadverteretur, quorum eorum^x ope ac consilio Veliterni Privernatesque populo Romano bellum fecissent. populus Tusculanus cum con-

^v) I. e. tunicas. ^w) Cf. I, 36. e. ^x) I. q. quorum ex iis Tusculanis. Etsi enim publico consilio id factum suspicio erat, tamen in auctores eius consilii, adiutoresque potius decernendum

a. U. c. 431.

ingibus ac liberis Romam venit. ea multitudo veste mutata et specie reorum tribus circuit, genibus se omnium advolvens. plus itaque misericordia ad poenae veniam impetrandam quam causa ad crimen purgandum valuit. tribus omnes praeter Polliam antiquarunt legem. Polliae sententia fuit puberes verberatos necari, coniuges liberosque sub corona lege belli venire; memoriamque eius irae Tusculanis in poenae tam atrocis auctores mansisse ad patrum aetatem constat, nec quemquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam^z ferre^a solitum.

- 38 Insequenti anno, Q. Fabio L. Fulvio consulibus, A. Cornelius Arvina dictator et M. Fabius Ambustus magister equitum, metu gravioris in Samnio belli (conduca enim pretio a finitimis iuventus dicebatur) intentione delectu habito, egregium exercitum adversus Samnites duxerunt. castra in hostico incuriose ita posita tanquam procul abesset hostis, cum subito advenere Samnitium legiones tanta ferocia ut vallum^b usque ad stationem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri. nec dissimulabant orta luce postero die facturos. dictator ubi propiorem spe^o dimicationem vidit, ne militum virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit; nec tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit. eques extemplo insecutus ita institit agmini ut, donec lucesceret, praelio abstineret. ne pedestres quidem copiae ante lucem castris egressae. eques luce demum ausus incurfare in hostem, carpendo^d novissimos premendoque iniquis ad transitum locis agmen detinuit. interim pedes equitem assecutus; et totis iam copiis Samnis urgebat. tum dictator, postquam sine magno incommodo pro-

erat, quam in universos et singulos. Gronov. y) Cf. IV, 42. n. z) Tusculani, senioribus temporibus cives Romani, pertinebant ad Papiriam. a) Tribum ferre, eius suffragia habere. Cic. Phil. XI, 8. b) Verbum vallum non urgendum; omnino munimenta, ut vallos, audacter prodixerunt. c) Quam speraverat. d) Cf. XXXIII, 31. n. XXVII, 46. f. III, 5. p.

gredi non poterat, eum ipsum in quo constiterat locum castris dimetari iussit. id vero circumfuso undique equitatu, ut vallum^e peteretur opusque inciperet, fieri non poterat. itaque ubi neque eundi neque manendi copiam esse videt, instruit aciem impedimentis ex agmine remotis. instrunt contra et hostes, et animis et viribus pares. auxerat id maxime animos, quod ignari loco iniquo, non hosti cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant^f. id aliquandiu aequavit pugnam, iam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. at hercule illo die ab hora diei tertia ad octavam ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neque clamor, ut primo semel concursu est sublatus, iteratus sit, neque signa promota loco retrove recepta, neque recursum ab ulla sit parte. in suo quisque gradu obnixi, urgentes scutis, sine respiratione ac respectu^g pugnabant. fremitus aequalis tenorque idem pugnae in defatigationem ultimam aut noctem spectabat. iam viris vires, iam ferro sua vis, iam consilia dubibus deerant, cum subito Samnitium equites, cum turma una longius provecta accepissent impedimenta Romanorum procul ab armatis sine praesidio, sine munito stare, aviditate praedae impetum faciunt. quod ubi dictatori trepidus nuntius attulit, "sine modo" inquit, "sese praeda praepediant^h." alii deinde super alios diripi passim ferrique fortunas militum vociferabantur. tum magistro equitum accito "vides tu" inquit, "M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? haerent impediti impedimentis nostris. aggredere, quod inter praedandum omni multitudine evenit, dissipatosⁱ. raros equis insidentes, raros quibus ferrum in manu sit, inve-

e) Cf. VIII, 8. b. XXXIII, 5. g. ut lignatum irent, vallos caederent Gronov. f) Sensus: auxerat id animos, sc. Samnitium, quod, ignari Romanos cessisse loco iniquo non hostibus, crediderant se terribiles, i. e. fugantes, secutos esse fugientes sc. Romanos. g) Ita ut ne resicerent, circumspicerent quidem. h) I. q. impediunt. i) Sensus: aggredere dissipatos, quod, sc. dissipari, evenit etc.

a. U. c. 432.

nies; equosque dum praeda onerant, caede inermes, cruentamque illis praedam redde. mihi legiones peditumque pugna curae erunt: penes te equestre sit decus.”
 39equitum acies, qualis quae esse instructissima potest, invecta in dissipatos impeditosque hostes caede omnia replet. inter sarcinas omissas repente, obiacentes pedibus fugientium consternatorumque equorum, neque pugnae neque fugae satis potentes caeduntur. tum deleto prope equitatu hostium, M. Fabius circumductis paullulum alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. clamor inde novus accidens et Samnitium terruit animos; et dictator ubi respectantes hostium antesignanos turbataque signa et fluctuantem aciem vidit, tum appellare, tum adhortari milites, tribunos principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam vocare. novato clamore signa inferuntur; et quicquid^k progrediebantur, magis magisque turbatos hostes cernebant. eques ipse iam primis erat in conspectu; et Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod manu quod voce poterat, monstrabat vexilla se suorum parmasque cerneere equitum. quod ubi auditum simulque visum est, adeo repente laboris per diem pene totum tolerati vulnerumque oblitum sunt, ut haud secus quam si tum integri e castris signum pugnae accepissent, concitaverint^l se in hostem. nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum peditumque vim potuit: partim in medio caesi, partim in fugam dissipati sunt. pedes restantes ac circumventos cecidit; ab equite fugientium strages est facta, inter quos et ipse imperator cecidit.

Hoc demum praelium Samnitium res ita infregit ut omnibus conciliis fremerent minime id quidem mirum esse, si impio bello et contra foedus suscepto, infestioribus merito diis quam hominibus, nihil prospere agerent. expiandum id bellum magna mercede luendumque esse. id referre^m tantum, utrum supplicia noxio paucorum an omnium innoxio praebeant sanguine. audebantque iam quidam nominare auctores armorum.

k) Cf. VII, 32. l. 1) I. q. irruerint. m) In censum venire, id discriminis esse.

unum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. vir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum indutiarum ruptor. de eo coacti referre praetores decretum fecerunt ut Brutulus Papius Romanis dederetur, et cum eo praeda omnis Romana captivique ut Romam mitterentur; quaeque res per fetialesⁿ ex foedere repetitae essent, secundum ius fasque restituerentur. fetiales Romam, ut censuerunt, missi, et corpus Brutuli exanime; ipse morte voluntaria ignominiae se ac supplicio subtraxit. placuit cum corpore bona quoque eius dedi, nihil tamen earum rerum, praeter captivos ac si qua cognita ex praeda sunt, acceptum est: ceterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex senatus consulto triumphavit.

Hoc bellum a consulibus bellatum quidam auctores sunt, eosque de Samnitibus triumphasse; Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas praedas egisse. nec discrepat quin dictator eo anno A. Corne-⁴⁰lius fuerit: id ambigitur, belline gerendi causa creatus sit, an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius praetor gravi morbo forte implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret^o, functusque eo haud sane memorandi imperii ministerio se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei aut auctorem auctori praeferrere. vitiatam memoriam funebribus laudibus^s reor falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quaeque famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio trahunt. inde certe et singulorum gesta et publica monumenta rerum confusa. nec quisquam aequalis temporibus illis scriptor exstat, quo satis certo auctore stetur.

5) laudationibus Muretus.

n) Cf. I, 24. q. o) Inter ceteras causas dictatoris creandi haec etiam fuit, ludorum Romanorum causa, quod est, ut signum mittendis quadrigis daret. SIGON.